Pwyllgor Rhanbarth Gogledd Cymru NWR 01-00(p.1)

Dyddiad:	Dydd Gwener 11 Chwefror 2000
Amser:	10.00am hyd 1.00pm
Lleoliad:	Plas Tan y Bwlch, Maentwrog, Blaenau Ffestiniog

Sioe Deithiol Datblygu Cynaliadwy

Amgaeir cyflwyniadau ysgrifenedig a wnaed gan gyrff a fydd yn annerch y pwyllgor yn y Soie Deithiol Datblygu ynaliadwy.

Cyrff	**Atodiad**
Cyngor Cefn Gwlad Cymru	1
Cyngor Gwarchod Cefn Gwlad Cymru	2
Cadw Cymru’n Daclus	3
Cyfeillion y Ddaear Cymru	4
Canolfan Cyngor ar Ynni	5
Reduce the Use	6
Dulas Ltd	7
Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru	8
Black Environment Network	9
Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru	10
Cyngor Gwynedd	11
Cyngor Sir Ynys Môn	12
Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri	13
Cymdeithas Eryri	14
Cydffederasiwn Diwydiant Prydain Cymru	15
Undeb Cenedlaethol Ffermwyr Cymru	16

Comisiwn Coedwigaeth Cymru	17
Coed Cymru	18
Cymdeithas Gwyddor Amgylcheddol, Prifysgol Bangor	19
Project Addysg y Byd	20

Ysgrifenyddiaeth **Chwefror 2000**

Atodiad 1

Cyngor Cefn Gwlad Cymru

CYFLWYNIAD YNGHYLCH DATBLYGIAD CYNALADWY I BWYLLGOR RHANBARTHOL Y GOGLEDD CYMRU AR 11 CHWEFROR 2000

Mae ansawdd ein bywyd yn y dyfodol yn dibynnu arnom yn addasu i batrymau cynaladwy o ddatblygiad. Bydd CCGC yn gweithio’n galed i gynorthwyo i wneud Cynllun y Cynulliad ar gyfer Datblygiad Cynaladwy yn llwyddiant. Mae amgylchedd iach a glân yn sylfaenol i ansawdd bywyd.

Beth yw datblygiad cynaladwy?

- Gwella ansawdd bywyd i ni ein hunain a chenedlaethau’r dyfodol.
- Goresgyn eithriad cymdeithasol, gan ddatblygu’r economi gymdeithasol a chymunedau cynaladwy;
- Atal ac adfer y difrod i’r amgylchedd y dibynnwn arno am ein hansawdd bywyd a’n heconomi.
- Manteisio ar y galw am nwyddau a gwasanaethau amgylcheddol. Bod yn fwy effeithiol a darganfod dulliau newydd o gwrdd ag anghenion nad ydynt yn tanseilio ein hamgylchedd ac ansawdd ein bywyd.

Ceir llawer o faterion y mae’n rhaid i Gynllun y Cynulliad ar gyfer datblygiad cynaladwy ymdrin â hwy, fel y nodir gan y prif ddangosyddion o ddatblygiad cynaladwy a gyhoeddwyd gan lywodraeth y DG (Atodiad 1). Mae’r rhain yn dangos sut y mae datblygiad cynaladwy yn ymdrin â phob agwedd o’n bywydau mewn gwirionedd. Yn y gorffennol, roeddem yn ymdrin â’r materion hyn yn ynysig. I oresgyn y problemau roedd hyn yn eu hachosi, mae’n rhaid i’r Cynllun hyrwyddo agenda gyffredin a gyflwynir drwy:

- lywodraeth gydlynus;
- cydweithio rhwng y sectorau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol;
- cyfranogiad gan ddinasyddion; a
- pholisïau a rhaglenni cynaladwy sy’n ymdrin â’u heffaith fras ar ansawdd bywyd.

Dangosyddion ansawdd bywyd

Mae dangosyddion ansawdd bywyd yn ddull pwerus o sefydlu'r agenda gyffredin. Dylent fod wrth galon y Cynllun a chael eu mabwysiadu'n eang er mwyn:

- cynorthwyo i ddiffinio ein hamcanion cyffredin;
- mesur effaith cyfun ein holl ymdrechion i wella ansawdd bywyd;
- bod yn feini prawf ar gyfer gwerthuso cynaladwyedd mewn polisïau a rhaglenni; a
- chynorthwyo i hyrwyddo gweithredu; ac
- ymdrin â'r llu o faterion ynglyn ag ansawdd bywyd nad ydynt yn cael eu hadlewyrchu mewn GDP a ffigurau cyflogaeth.

Mae strategaeth y DG ar gyfer datblygiad cynaladwy yn mabwysiadu agwedd debyg. Mae'n rhaid inni ystyried sut yr ydym yn cymhwyso dangosyddion y DG i Gymru. Yn arbennig, dylid adlewyrchu materion gwledig a materion amaethyddol yn llawnach. Bydd adroddiadau Cyflwr yr Amgylchedd a gwaith CCGC yngl~n â dangosyddion ar gyfer cynefinoedd a bywyd gwyllt yn gymorth gydag agweddau amaethyddol. Mae mynd i gefn gwlad, mwynhau'r glesni o amgylch ein cartrefi a gweld bywyd gwyllt i gyd yn bwysig. Mae'n rhaid inni adlewyrchu'r amcanion llai cyffyrddadwy hyn yn y dangosyddion yn ogystal.

Dylai'r cynllun hefyd annog awdurdodau lleol a chymunedau i ddatblygu eu dangosyddion eu hunain sy'n berthnasol i faterion lleol ac yn adlewyrchu blaenoriaethau cenedlaethol.

- Argymhellwn y dylai dangosyddion perfformiad Gwerth Gorau gynnwys dangosyddion datblygiad cynaladwy priodol sy'n adlewyrchu blaenoriaethau cenedlaethol.
- Dylai dangosyddion Agenda Leol 21 adlewyrchu blaenoriaethau cenedlaethol, yn ogystal â rhai lleol.

Beth yw'r cyfleoedd a'r problemau?

Ceir prosiectau a rhaglenni eisoes, ac argymhellion ar gyfer rhai newydd, sy'n gwella'r gwerth am arian drwy ymdrin â materion mewn dull cysylltiol. Mae gan rai argymhellion botensial enfawr i'r economi, yn ogystal â gwella'r amgylchedd. Ceir problemau hefyd y mae'n rhaid inni eu datrys o hyd. Mae gweddill y papur yn amlinellu rhai enghreifftiau da y mae CCGC yn gweithio arnynt.

Twristiaeth werdd

Mae CCGC yn gweithio gydag awdurdodau cyhoeddus eraill i greu a marchnata cyfleoedd ar gyfer adloniant nad ydynt yn dibynnu ar y car preifat. Ceir nifer o amcanion sydd yr un mor bwysig:

- Cynnal a gwella economïau lleol drwy greu marchnadoedd newydd ymysg pobl nad oes ganddynt gar neu nad ydynt am fynd ag un ar wyliau. Mae hyn yn cynnwys llawer o bobl y trefi a thwristiaid tramor. Ceir tystiolaeth fod ymwelwyr sy'n defnyddio cludiant cyhoeddus yn gwario mwy.
- Galluogi pobl heb geir i fwynhau'r cefn gwlad.
- Osgoi llygredd a thagfeydd.

Mae astudiaeth Gogledd Eryri wedi cadarnhau manteision economaidd potensial yr argymhellion hyn. Ar raddfa lai, bu inni gynorthwyo i ddatblygu gwasanaethau bws y Clwydian Ranger a Bws Llyn.

Tir Gofal

Bydd ehangu Tir Gofal dros Gymru gyfan yn cynorthwyo datblygiad cynaladwy yn y Gymru wledig. Bydd yn gymorth i greu swyddi, yn cynorthwyo ffermwyr i wella ansawdd cynnyrch, yn cwtogi ar rai costau ffermio ac yn helpu pobl i fwynhau cefn gwlad mwy deniadol.

Darganfu arolwg annibynnol o brosiect peilot Tir Cymen gan ADAS ei fod yn diogelu gwaith amgylcheddol presennol ac yn galluogi ffermwyr i wneud mwy. Er enghraifft, ffensio, plygu gwrychoedd, codi waliau, rheoli coedlannau, rheoli gweunydd a symud creithiau i'r llygad. Roedd hyn yn creu gwaith newydd i ffermwyr, eu teuluoedd, contractwyr a chyflenwyr sy'n gweithio ar raddfa fechan. Mae Tir Cymen hefyd wedi cynorthwyo ffermwyr i wella eu perfformiad amaethyddol. Roedd cwtogi ar stocio yn gymorth i wella ansawdd y mamogiaid, cynnal canrannau'r wyna a chwtogi ar wariant ar wrteithiau. Mae stoc o ansawdd gwell yn cynorthwyo i farchnata'r cynnyrch yn fwy effeithiol ac yn gymorth i ddelwedd o ansawdd amaeth a bwyd Cymru.

Gwynt alltraeth

Bydd yn rhaid i bob cenedl gael y rhan fwyaf o'u hegni o ffynonellau adnewyddadwy erbyn canol yr unfed ganrif ar hugain, os ydym i osgoi effeithiau gwaethaf cynhesu byd-eang a gwella ansawdd aer. Mae ffermydd gwynt alltraeth yn ddewis addawol. Ond mae angen i ni osgoi'r gwrthdrawiadau y mae ffermydd gwynt alltraeth wedi eu hachosi. Mae gadael asesiadau amgylcheddol lleol tan ar ôl i gytundebau gael eu dyfarnu wedi bod yn un o'r prif broblemau.

Felly mae CCGC yn pwyso am agwedd strategol at ffermydd gwynt alltraeth. Rydym am fod yn siwr fod yr ardaloedd gorau yn cael eu dewis o amgylch arfordir y DG a bod tyrbinau gwynt wedi eu hintegreiddio'n briodol gyda blaenoriaethau eraill. Arweiniodd y diddordeb yn arfordir Gogledd Cymru a Fforwm Môr Iwerddon at drefnu ein cynhadledd yn Llandudno fis Hydref diwethaf, gan ddwyn ynghyd yr holl bartïon dan sylw i ystyried y ffyrdd gorau o symud ymlaen.

PRIF DDANGOSYDDION BYWYD Y DG ATODIAD 1

	Pwnc/Amcan	Dangosydd
1	Rhaid i'n heconomi barhau i dyfu	Cyfanswm cynnyrch yr economi (CDG a CDG y pen)
2	Mae buddsoddiad (mewn offer, peiriannau, ymchwil a datblygiad modern) yn hanfodol i'n ffyniant yn y dyfodol.	Cyfanswm y buddsoddiad a buddsoddiad cymdeithasol fel canran o GDG.
3	Cynnal lefelau cyflogaeth uchel a sefydlog, fel y gall unrhyw un rannu mwy o gyfleoedd gwaith.	Cyfran y bobl o oed gwaith sy'n gweithio.

4	Ymdrin â thlodi a gwaharddiad cymdeithasol	Dangosyddion o lwyddiant wrth ymdrin â thlodi a gwaharddiad cymdeithasol (plant mewn cartrefi incwm isel, oedolion heb gymwysterau ac mewn cartrefi di-waith, yr henoed mewn tlodi o ran tanwydd).
5	Rhoi medrau i bobl i gyflawni eu potensial.	Cymwysterau yn 19 oed.
	Gwella iechyd y boblogaeth yn gyffredinol.	Blynyddoedd disgwyliedig o fywyd iach.
7	Cwtogi'r gyfran o stoc tai anweddus	Cartrefi y bernir sy'n weddus i fyw ynddynt.
8	Cwtogi ar drosedd ac ofn trosedd.	Lefel trosedd.
9	Parhau i gwtogi ar ein hallyriadau o nwyon t~ gwydr yn awr, a chynllunio ar gyfer mwy o gwtogiadau yn y tymor hwy.	Allyriadau o nwyon t~ gwydr.
10	Cwtogi ar lygredd aer a sicrhau bod ansawdd aer yn parhau i wella drwy'r tymor hwy.	Dyddiau pan fo llygredd aer yn gymedrol neu uwch.
11	Gwella dewis mewn cludiant; gwella mynediad at addysg, swyddi, hamdden a gwasanaethau; a chwtogi ar yr angen i deithio.	Trafnidiaeth ffyrdd.
12	Gwella ansawdd afonydd.	Afonydd o ansawdd da neu weddol.
13	Gwyrdroi'r dirywiad tymor hir mewn poblogaethau o adar ffermdir a choedlannau.	Poblogaethau o adar gwylltion.
14	Ailddefnyddio tir a ddatblygwyd yn flaenorol, er mwyn gwarchod y cefn gwlad ac annog adfywhad trefol.	Cartrefi newydd yn cael eu datblygu ar dir a ddatblygwyd yn flaenorol.
15	Symud oddi wrth waredu gwastraff tuag at gadw gwastraff i isafswm, ailddefnyddio, ailgylchu ac adfer.	Pryderon ynghylch gwastraff a'r dull o'i reoli.

Atodiad 2

Ymgyrch Diogelu Cymru Wledig

CYNLLUN DATBLYGU CYNALADWY

Pwyllgor Rhanbarth y Gogledd Chwefror 11fed. 2000

Cyfeirir sylwadau YDCW at y Gymru wledig ond, wrth gwrs, mae'r Mudiad yn cydnabod yn llawn bod Datblygiad Cynaladwy yn cynnwys cymunedau i gyd, boed wledig neu drefol.

(Cyfeirir at Ddatblygiad Cynaladwy fel DC yn rhai mannau a'r 'Cynllun' yw Cynllun DC y Cynulliad).

Y mae YDCW yn rhannu'r weledigaeth ac yn cymeradwyo'r frawddeg

" Y mae gwella ansawdd bywyd yn golygu mwy na chanolbwyntio ar dyfiant economaidd."

Rhaid gofyn felly os oes angen cyrraedd twf economaidd 'uchel' yn y broses?

Rhaid i'r Cynulliad Cenedlaethol ddeall yn llawn natur y wlad wrth hybu Datblygiad Cynaladwy (DC). Dylid bwrw mlaen gydag unrhyw Gynllun DC yng nghyd-destun daearyddol y wlad.

Yn ganolog i'r cysyniad o Ddatblygiad Cynaladwy yw'r gydnabyddiaeth bod terfynau amgylcheddol i weithgaredd dynol. Y mae nodweddion daearyddol yn gallu cyfyngu ac ehangu ar gyfleoedd. Mewn gwirionedd, dylid ystyried safon amgylcheddol gyffredinol uchel Cymru fel ei brif ased ac yn y cyd-destun hwnnw dylid datblygu'r Cynllun

Maentuma YDCW mai brif her y Cynllun yw gwarchod ac, yn wir, wella brif ased Cymru, sef ei gefn gwlad tra'n sicrhau bod y cymunedau yn hyfyw.

Dylai'r Cynllun gyfeirio at Barciau Cenedlaethol Cymru fel ardaloedd lle gellir arbrofi ac arloesi gyda Datblygiad Cynaladwy.

Tra cydnabyddir amrywiol ddiwylliannau Cymru yn y ddogfen gellir ei gryfhau drwy gynnwys amcan ychwanegol i'r rhai'r Deyrnas Unedig, sef hybu Cymru fel wlad dwyieithog.

Y mae'r sustem Cynllunio Gwlad a Thref yn fodd i sicrhau dosbarthiad daearyddol i Ddatblygiad Cynaladwy a dylid asio'r Cynllun yn llwyr i fewn i adolygiad presennol y Cynulliad i'r sustem Gynllunio.

Dylai'r Cynulliad ei hun feddu ar ddau brif swyddogaeth sef darparu'r fframwaith strategol ac arwain drwy esiampl. Fel rhan o'r broses yma dylai'r Cynulliad fabwysiadu profion allweddol ar gynaladwyedd a'u defnyddio ym mhob maes y mae'n ymwneud ag o.

Dylai’r Cynulliad sicrhau bod ei bartneriaid a’r cyrff a noddir ganddo yn paratoi Cynllun Datblygiad Cynaladwy fel y gwneir gyda Chynllun Iaith. Buasai’r Cynulliad yn dilysu’r Cynlluniau ond buasai methiant i gyrraedd y nod yn golygu cosbi ariannol.

Dylai’r Cynulliad ddefnyddio’r Pwyllgorau Rhanbarth i adolygu cynnydd (megis sustem Asiantaeth yr Amgylchedd) gydag un cyfarfod blynyddol cenedlaethol.

Y mae’r sector wirfoddol yn bwysig i gyflawni DC a dylid cadw golwg ar y Compact i sicrhau bod DC yn parhau i ddod yn fwyfwy i ganol y cytundeb.

Gyda phartneriaid yn y byd Awdurdodau Lleol a’r sector wirfoddol gall y Cynulliad sicrhau llwyddiant Agenda 21 Lleol fel proses addysgiadol yn ogystal â modd i gyflawni Datblygiad Cynaladwy.

Merfyn Williams
Ionawr 2000
YDCW Ty Gwyn 31 Y Stryd Fawr Y Trallwng Powys SY21 7YD

Atodiad 3

Cadwch Gymru'n Daclus

Datblygu Cynaliadwy – Cyfarfodydd Cyhoeddus y Pwyllgorau Rhanbarthol

Plas Tan y Bwlch, Parc Cenedlaethol Eryri
Chwefror 11fed, 2000

Swyddog Rhanbarthol Mynd am y Gwyrdd (Cymru)

Datblygiadau Cynaliadwy : y stori hyd yn hyn

- Uwchgynghadledd y Ddaear, Rio 1992
- Agenda 21
- Datblygu Cynaliadwy, Strategaeth y DU (1994)

<u>Menterau Datblygiadau Cynaliadwy y DU.</u>

- Panel Cynghorwyr Amgylcheddol y Llywodraeth
- Ford Gron y DU ar ddatblygiadau Cynaliadwy
- Menter amgylcheddol y dinasyddion

Y Cod Gwyrdd

- Lleihau gwastraff
- Arbed ynni ac adnoddau naturiol
- Trafeilio’n synhwyrol

- Rhwystro llygru
- Edrych ar ol yr amgylchedd lleol

Pilot Sustainable Communities Projects

Merthyr Tydfil - Cynrychiolydd Cymru

- Dwy ardal prosiect peilot cymaradwy
- Poblogaeth o 3,500 ym mhob un
- Ymwybyddiaeth o gymuned
- Sefydlogrwydd cymuned
- Nifer a math o grwpiau cymunedol sy'n bodoli

Mae Bedlinog yn Mynd am y Gwyrdd – Bedlinog is Going for Green

Cymuned Cynaliadwy

- Amgylchedd - .
- Ffisegol, cymdeithasol, economaidd a amgylchedd ddynol
- Uniondeb a thegwch
- Gwirfoddoliaeth
- Dyngarwch
- Unedau Cymdeithasol
- Iechyd
- Addysg
- Cyfleoedd Gwaith
- Cyfranogi

Gwersi ac egwyddorion arweiniol

Diffyg hyder mewn llywodraeth fel asiantwyr newid

- Agenda pwy fydd yn cael ei hyrwyddo
- Ymwybyddiaeth pobl o beth yw amgylchedd
- Nid mater o bolisi unigol yw Datblygu Cynaliadwy. Rhaid cael spectrwm ehangach o faterion yn ymwneud ag ansawdd bywyd
- Datblygiadau cymunedol a 'chynwysterau adeiladol', cyfalaf cymdeithasol – yr 'allwedd' i hybu datblygiadau cynaliadwy
- Cysyniad o 'gymuned'
- Dangosyddion Datblygiadau Cynaliadwy – ansoddol a mesurol

National Lottery Charities Board – Bwrdd Elusenol y Loteri Genedlaethol

Sustainable Programme - Rhaglen Cynaliadwy

Sustainable Communities Project - Prosiect Cymunedau Cynaliadwy

- Nawdd y Loteri Genedlaethol, £900,000 dros 3 mlynedd
- Yn y DU – 30 Awdurdod Lleol a 60 cymuned
- Yng Nghymru – 4 Awdurdod Lleol a 8 cymuned

Atodiad 4

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Friends of the Earth Cymru

At the start of a critical Century in human history, Wales has the potential opportunity and responsibility of playing a lead role in sustainable development on the world stage for several reasons:

- Wales has a world-leading commitment to promote sustainable development written into its Act of Nationhood.

- Wales probably has, at this crucial time, sufficient European Objective One aid to make a significant transformation to becoming a sustainable country.

- The seas off the south and particularly the north Wales coasts happen to be globally attractive sites for the development of viable offshore renewable energy resources.

Global climate change and resource use are major threats to sustainability that can and need to be seriously tackled immediately or our quality of life and that of future generations will suffer. By 2020, Wales needs to reduce its greenhouse gas emissions by over 50% to develop equitably and sustainably. Transport and energy policies in particular must improve radically.

Locally, traffic has a major impact on our health, safety, fitness, lifestyle, surroundings and social inclusion. Globally, traffic growth poses major sustainability threats in terms of emissions, and energy and materials resource use.

In response, FoE Cymru are calling for most of Wales' transport budget to be focussed away from major roadbuilding and onto traffic reduction and road-safety strategies, for at least for five to ten years. After that time a reappraisal could be undertaken of roadbuilding issues in the light of traffic levels, national impacts and global climate and resource commitments.

Transport and planning policies should aim to reduce the need for motorised access to schools, shops, hospitals, post-offices, the workplace and leisure developments. Councils should not sell off playing field either, children need to be considered too. An independent, well resourced Children's Commissioner would protect and promote their widest interests and rights.

To meet sustainable energy needs, fossil fuel use needs to decline rapidly. Nuclear power should also be phased out quickly due to the dangerous legacy of radioactive waste, the threat of nuclear terrorism and the potential for accidents.

Rapid deployment of on and offshore renewable energy schemes and energy efficiency measures should be a priority of Objective One aid. The fast flowing currents, shallow seas and high tidal ranges around North Wales offer exceptionally prime sites and viable opportunities for deploying tidal generators, marine current generators and offshore windfarms. Schemes should be started this year.

Onshore renewables such as bio-mass, wind, solar and hydro, should not only be deployed for their generation of clean and safe energy but should also be considered for their income generation and thus the economic sustainability of rural, and hill farming communities. Such income and that from agri - environmental schemes could reduce overgrazing and regenerate biodiversity.

Renewable energy schemes are also being developed to generate storable hydrogen gas to power vehicles which will soon be on the market, and domestic fuel-cells.

Quality of life is nothing without ones' health. So, other sources of air pollution need also to be eliminated. Incineration of waste and the burning of 'chemfuels' should not be permitted.

To sum up, Wales has manifest a human and political desire to develop sustainably, and has some significant natural and financial resources with which to do so, and set a much needed world-leading example. And there isnothing to stop us if we want to.

Atodiad 5

Canolfan Cyngor ar Ynni

Cartrefi Cynnes Diogel a Iach

Bwriad y cynllun Cartrefi Cynnes Diogel a Iach yw gwella effeithlonrwydd ynni cartrefi preifat i bobl sydd ar

bob math o incwm oddi mewn i ardaloedd aelodau'r consortiwm sef : Siroedd Conwy, Dinbych, Fflint, Wrecsam ac Ynys Môn. Rheolwyr y cynllun yw y Canolfanau Cynghori Effeithlonrwydd Ynni (CCEY) Lleol ym Mhenbedw, Penrhyn Cilgwri ac yn Sir Benfro sy'n gwasanaethu Gorllewin Cymru. Mae ardal y consortiwm yn gymysgedd o gymunedau gwledig a chanolfannau trefol bychan, gyda phoblogaeth o 300,00 o gartrefi sydd angen eu targedu.

Daliadaeth a sectorau incwm i'w targedu.

- Perchnogion tai preifat
- Tenantiaid sy'n rhentu yn breifat

Oddi mewn i'r daliadaethau hyn bydd Cartrefi Cynnes Diogel a Iach yn targedu:

- 50% yn gyfoethog o danwydd – Mae'r cynllun Cartrefi Cynnes Diogel a Iach yn bwriadu hyrwyddo materion sy'n ymwneud ag ymwybyddiaeth ynni (gan bwysleisio yr arbedion ariannol sy'n deillio o arbed ynni), sy'n arwain at wella tai a gwasanaethu offer trwy'r cynllun gostyngiadau.
- 50% sy'n dlawd o danwydd – ceisio datrys y problemau o dlodi tanwydd gan dargedu pobl sy'n byw mewn tai llaith ac oer. Fel arfer mae ganddynt ddulliau aneffeithiol a drud o gynhesu eu tai. Fe wnaiff Cartrefi Cynnes Diogel a Iach roi gwybodaeth am grantiau sydd ar gael i bobl ar incwm isel ac hefyd cynghorion ymarferol am bethau rhad y gallent eu gwneud er mwyn gwella eu cartrefi. Fe wnaiff y cynllun geisio cael cymorth pellach thrwy gael grantiau lleol i wella tai lle mae iechyd bobl yn dioddef oherwydd cyflwr gwael eu tai.

Partneriaid yn y Sector Iechyd

Mae pobl yn tueddu i fod mewn adeilad am tua 90% o'r amser, oherwydd hyn mae amgylchedd glan a chynnes yn y ty yn bwysig iawn i'w iechyd. Mae gwaith ymchwil diweddar wedi dangos fod pobl sy'n byw mewn cartrefi oer, llaith yn fwy tebygol o gael salwch fel : afiechydon y frest, alergedd ac hypothermia. Mae gwella ynysiad cartrefi a sicrhau fod dyfeisiadau yn gweithio yn effeithiol fel eu bod yn llosgi yn lanach a diogel yn fesurau effeithiolrwydd ynni pwysig iawn. Mae cynlluniau tebyg yn dangos fod cysylltiad rhwng iechyd a materion ynni. Mae'r cynlluniau hyn wedi cael eu treialu mewn ardaloedd eraill o'r D.U. Y prif bartner ar gyfer y cynllun yw Awdurdod Iechyd Gogledd Cymru. Bydd y consortiwm yn cydweithio gyda'r Awdurdod Iechyd Lleol trwy'r uned hybu iechyd i hyrwyddo manteision ynysu a systemau cynhesu diogel.

Hyfforddiant

Bydd staff yr Awdurdod Iechyd yn cael hyfforddiant ar ymwybyddiaeth ynni ac yn cael eu cyflwyno i'r cynllun Cartrefi Cynnes Diogel a Iach. Bydd yr hyfforddiant yn egluro'r gwasanaeth effeithlonrwydd ynni fel cymorth i'r Awdurdod Iechyd Lleol trwy helpu pobl lleol i wella eu cartrefi a lleihau eu biliau tanwydd. Ar ddiwedd y cwrs hyfforddi bydd staff yr Awdurdod Iechyd yn gallu rhoi gwybodaeth am y cynllun a'r gwasanaeth rhif ffôn di dâl 0800 512012

Nôd Marchnata

Marchnetir y cynllun Cartrefi Cynnes Diogel a Iach trwy dargedu sectorau arbennig a chymunedau trwy :

- Staff yr Awdurdod Iechyd Lleol a Hybu Iechyd fydd yn ymwneud â'r cynllun
- Adrannau o'r Awdurdodau Lleol fel Gwasanaethau Cymdeithasol ac aelodau y consortiwm o'r Awdurdodau Lleol.
- Byddant yn cael eu cynorthwyo gan staff y CCEY. Byddant yn ymweld a chlinigau ar draws yr ardal i hyrwyddo bendithion effeithlonrwydd ynni yn y cartref.
- Fe wnaiff yr CCEY hyrwyddo manteision effeithlonrwydd ynni i'r sectorau ardraws ardaloedd aelodau y consortiwm.
- Bydd holl weithgareddau hyrwyddo'r cynllun yn cael ei gefnogi gan rif ffôn di-dâl yr CCEY 0800 512012 lle bydd arbenigwyr ynni ar gael i roi cynghorion. Bydd y gwasanaeth hwn ar gael i bawb ac fe fydd hefyd yn cynnig archwiliad ynni y cartref a phecyn gwybodaeth am ddim. Bydd y wybodaeth yn y pecyn yn cynnwys manylion am grantiau, gostyngiadau a chynlluniau arian yn ôl.

Cwmniau sy'n Bartneriaid.

Mae cwmniau sy'n gweithredu yng Ngogledd Cymru wedi tendro i fod yn bartneriaid ar y cynllun. Fel rhan o'u hymrwymiad maent am gynnig gostyngiadau i breswylwyr drwy'r cynllun, hefyd maent am dalu ardoll yn ôl i'r cynllun am waith gorffenedig sydd wedi deillio o weithgareddau hyrwyddo'r cynllun Cartrefi Cynnes Diogel a Iach.

Cartrefi Cynnes Diogel a Iach

Cartrefi Oer

Cynhesrwydd digonol yn y cartref

Mae Mudiad Iechyd y Byd yn argymell:

- 18º C fel y tymheredd isaf tu mewn i'r cartref
- 21º C ar gyfer oedolion sy'n llonydd, henoed, plant neu pobl anabl

Os yw'r tymheredd yn is na 16ºC fe fydd pobl yn llai tebygol o allu gwrthsefyll afiechydon y frest.

Hypothermia – Mae yna ganran uwch o farwolaethau yn y gaeaf nag yn yr haf ac mae cynnydd pellach yn digwydd pan fydd y tywydd yn oer iawn. Mae'r marwolaethau gaeafol hyn yn uchel iawn ym Mhrydain ac maen't ynghlwm â chyflwr gwael tai a thlodi tanwydd. Oddi mewn i ardal y chwech Awdurdod Lleol ble mae cynllun Cartrefi Cynnes Diogel a Iach yn gweithredu, mae tua 2146 o farwolaethau ychwanegol yn y gaeaf. Salwch sy'n cynyddu gyda thywydd oer ac yn arbennig ymysg yr henoed yw afiechyd y frest, afiechyd y galon, a strôc. Mewn arolwg yn 1988 fe gyfaddefodd 25% o bobl nad oeddynt yn gallu cynhesu eu tai fel y byddant yn hoffi ei wneud oherwydd y gôst. Mae tystiolaeth eglur yn dangos fod tai gwael yn cael effaith wael ar iechyd oherwydd diffyg cynhesrwydd a lleithder.

Trwy ddweud wrth yr henoed am gynhesu yr ystafell fyw yn unig mae'n bosibl fod yr alwedigaeth meddygol yn gwneud niwed i'r bobl hyn (E.L. Lloyd Adran Anesthetig, Ysbyty Tywysoges Margaret Rose, Fairmilehead, Caeredin). Hwyrach fod y cyngor hyn yn achosi hypothermia a salwch arall. Efallai mai'r cyngor gorau yw :

- Arbed cynhesu un ystafell yn y ty llawer cynhesach na'r lleill

- Cynhesu'r gwely a'r ystafell wely o flaen llaw
- Gwisgo digon o ddillad
- Bwyta digon o fwyd
- gwneud rhywfaint o ymarfer corfforol

Lleithder a chyddwysedd

Pan fo ty yn cael ei gynhesu yn aneffeithiol neu mae problemau awyru mae lleithder a chyddwysiad yn ymddangos.

Lleithder yn y cartref - Mae llau llwch a sborau ffwng yn lledaenu mewn tai llaith. Mae sbwriel y lleuen ty ac yn enwedig ei beledau ysgarthol yn gallu achosi alergedd sy'n effeithio'r frest ac achosi problemau anadlu.

Mae cyddwysedd yn amlygu ei hunan adeg tywydd oer. Pan fydd aer cynnes yn oeri mae'n gollwng ei anwedd dwr ac mae hwnnw yn ffurfio dwr hylifol ar arwynebau oer fel ffenestri a waliau sy'n wynebu'r gogledd. Mae'n casglu lle nad oes symudiad o aer, mewn corneli neu thu ôl i gypyrddau. Mae'r cyddwysedd yn ddwr pur sy'n annog tyfiant o sborau ffwng. Mae'r rhain yn achosi alergeddau fel asthma, trwyn yn rhedeg ac enyniad o'r ysgyfaint.

Mae gwaith ymchwil yng Nghaeredin wedi darganfod fod plant sy'n byw mewn cartrefi sydd â phroblemau lleithder a mowld dwy waith yn fwy tebygol o gael trafferth anadlu a pheswch. Yn Llundain a Glasgow mae gwaith ymchwil tebyg wedi dangos fod plant ag oedolion yn fwy tebygol o ddioddef o drawstoriad eang o afiechydon sy'n gysylltiedig â byw mewn tai llaith ac oer.

Cynllunio a chynnal a chadw cartrefi

Mae tai sydd heb eu gwella ers blynyddoedd gyda costau cynhesu uwch na tai newydd oherwydd fod eu hynysiad fel arfer yn wael. Mae 40% o ddamweiniau angheuol yn digwydd yn y cartrefi. Mae cartrefi mewn ardaloedd difreintiedig yn fwy tebygol o gael damweiniau angheuol.

Yng Nghymru.

- Mae 17.3% o bobl sy'n byw yng Nghymru dros 65oed. Hwn yw'r ail uchaf yn y byd gyda Sweden ar y brig gyda 17.5% a Nigeria yr isaf gyda dim ond 3% o'r boblogaeth dros 65oed.
- Mae afiechyd ar y galon (18%) a cancr (10%) yn uwch
- Mae tua 52% o'r bobl hyn yn byw mewn tai a chafodd eu hadeiladu cyn 1919
- Mae 10% yn byw mewn tai sy'n anerbyniol gyda phobl dros 75 oed tair gwaith mwy tebygol o fod heb gyfleusterau syml o'i gymharu â phreswylwyr iau.

Llygru'r aer wrth gynhesu tai

'Rydym yn treulio 90% o'n hamser o dan dô. Mae felly'n bwysig iawn ein bod yn anadlu aer glan heb lygredd.

Rhaid i wresogyddion gael eu gwasanaethu yn rheolaidd er mwyn gwneud yn siwr eu bod yn llosgi'n lan ac effeithiol.

Llygru'r aer.

Mae lleithder yn ogystal â gronynnau yn yr aer yn effeithio pobl sydd ag alergedd neu salwch ar y frest. Mae lefelau uchel ac isel o leithder yn gallu effeithio salwch y frest.

Mae llosgi nwy potel mewn gwresogyddion er mwyn rhoi cymorth i systemau cynhesu aneffeithiol yn gallu achosi problemau. Mae llawer iawn o anwedd dwr yn cael ei gynhyrchu pan losgir nwy potel.

Mae carbon monocsid yn gallu lladd pan fydd tanwydd ffosil yn cael ei losgi. Mae hyn yn cynyddu pan fydd diffyg awyriad a llif o aer. Gall amlygu ei hunan pan fydd ffliw neu agoriad awyru wedi'i flocio.

Arwyddion – Staen,huddygl neu lliwiad o gwmpas tân neu gynheswr dwr. Ni ddylai fflam nwy fod yn felyn neu'n oren. Mae'r symtomau o wenwyn yn cynwys cur pen a ffliw.

Mae rhoi gwasanaeth rheolaidd i ddyfais yn bwysig iawn ac mae hyn yn sicrhau ei ddiogelwch a'i effeithlonrwydd. Mae gwresogyddion dwr hen ffasiwn angen cryn gofal. Tân glo – dylai'r simnau gael ei lanhau o leiaf unwaith y flwyddyn.

Mae rhaid I berchennog ty ar rent roi gwasanaeth unwaith y flwyddyn i bob teclyn sy'n llosgi nwy a chael thystysgrif i brofi hynny.

Peidiwch byth a rhwystro ffliwiau a thyllau awyru tanau a dyfeisiadau cynhesu.

Diweddaru. Mae boileri a thannau modern yn fwy effeithiol na hen rai. Er mwyn sicrhau diogelwch offer newydd defnyddiwch osodwr cofrestredig CORGI neu HETAS.

Warm & Safe healthy homes

Ten top Energy Saving tips

Turn off heat, light and TV etc, when not in use

Cost	Savings	Payback
Zero	£15-£40 p.a.	zero

Turn down heating thermostat by 1 degree C

Cost	Savings	Payback
Zero	£15-£40 p.a.	zero

Use energy saving lightbulbs

Cost	Savings	Payback
£5-£15	£10p.a.	1 year

Lag hot water tanks

Cost	Savings	Payback
£5-£15	£10p.a.	1 year

Fit foil behind radiators and fit radiator shelves

Cost(DIY)	Savings	Payback
£15-£40	£10-£30p.a.	1-2years

Fit draught proofing to windows and doors

Cost(DIY)	Savings	Payback
£35-£80	£10-£35p.a.	1-2 years

Insulate loft to depth of at least 6 inches

Cost(DIY)	Savings	Payback
£70-£100	£35-£70p.a.	1-2 years

Fit TRV’s

Cost(DIY)	Savings	Payback
£60-£105	£35-£70	3 years

Have cavity walls insulated

Cost	Savings	Payback
£350-£600	£75-£150 p.a.	4 years

Replace old boilers for energy efficient condensing boilers

Cost(>normal)	Savings	Payback
£100-£400	£100-£130p.a.	1-3 years

Annex 6

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Reduce the Use

WELSH OFFICE – 11 February 2000

There are very few reliable statistics – but here is one. 94% of all businesses – approximately 3.5 million - employ less than ten people; in fact, most employ less than five. They are Micro Businesses.

The recent advent of the phrase "SME Sector" to our vocabulary has done few businesses any favours. Businesses of differing sizes need separate consideration and Micro Businesses, lost under the SME banner, have been virtually ignored by environmental initiatives.

We all know that the smallest businesses are the hardest to contact; but that is our problem, not theirs. These businesses need an individual approach by people who understand the culture of being self-employed. What is the definition of a small business? There are many but we would suggest that, if a decision affects the owner's pocket, it's usually a small business! If there is no money left at the end of the week after the bills and the staff have been paid, it is the owner and his family who lose out, it's a small business!

Forget about meetings and seminars to "educate" them. Unlike most of you, the owners of small businesses do not have someone to pay their salaries at the end of the month nor their expenses to attend meetings; they have to stand on their own two feet. When they are away, for whatever reason, they are not earning money and that is essential for the survival of their businesses.

Benjamin Disraeli's words in "the Two Nations" apply to the apparent understanding – or lack of understanding - of small businesses. It is how the owners usually feel about those with who they have to deal:

"…….between whom there is no intercourse and no sympathy; who are as ignorant of each other's habits, thoughts and feelings, as if they were dwellers in different zones, or inhabitants of different plants;"

We listen to people suggesting that the smallest businesses should consider certification – how unrealistic! Do you know that there are 3.7 million businesses in the UK and only 1300 have EMAS and/or ISO 14001. If my maths is correct, that represents 0.04%. Let's forget certification and find a realistic approach.

We carried out research in England and Wales for the Environment Agency. The results showed that the position was far more serious than previously thought – even by us! Do you realise that only 25% of the owners of small businesses have heard of the Duty of Care Regulations that affect all businesses and only 13% thought that they understood the Regulations – thought being the operative word!

It is easy to say – well, they should know all about it. Are you familiar with every piece of legislation? If you have staff, the Working Time Directive and the Minimum Wage are more important – your employees will remind you of those! When you consider tax issues, employment law, transport, I could go on; do you understand why the environment is, as far as the owners of small businesses are concerned the last thing on their minds. Environment – that is for the eccentric few, up trees, down tunnels, wearing wellies. Things have not changed that much in spite of our interests.

During our research, we checked what was being thrown away. It would appear that approximately 80% of the waste was recyclable but, *(but in most cases 100%of it goes to Landfill)* at present, it goes to Landfill. It should be remembered that the application of existing legislation makes it difficult or impossible for small businesses to use recycling facilities. Even more important, it is often illegal and these are criminal offences. It is not easy to get rid of waste – and it costs a lot of money. *Why should the owner of a small business pay to recycle, no-one else does.* Most people – wrongly, but it is perceptions that are important – equate the Uniform Business Rate with Council Tax. Council Tax gives you free waste disposal. The vast sums of money paid in UBR appear to give the business nothing and waste charges are additional.

Also gleaned from our research was the fact that family and clients influence businesses on environmental issues far more than the Legislators and Regulators. It became apparent that the last contact for help with an environmental problem was the Regulator. Let's face it, when was the last time YOU asked a policeman if the tread of your tyres was legal?!

Every Authority signed up to LA21, ask Business Owners if they know what it is, most have never even heard of it, and even less have been involved in a project.

It is about time that those of us interested in the environment accept the fact that it is invariably the 10% (or less) discussing what we think the 90% should do. We forget that most of the 90% does not know that the issues exist. Legislation and Regulation, much of it from Europe, has exacerbated the position; the only answer is for the allegedly statutory Regulatory Impact Assessments and the Small Business Litmus Tests to be realistic and meaningful – and that means involving real businesses - and the introduction of sensible de minimis levels is essential.

It was also interesting to note that, in this age of computers and the Information Highway, most small micro business owners preferred information delivered to them by the old-fashioned "Snail Mail".

In the time allocated today, we cannot address the four questions posed in the letter that was circulated but we believe that Reduce The Use can help the Assembly fulfil an important aspect of its duty to promote Sustainable Development *wwiythin the small and micro business community* in Wales. The new Assembly is in the unique position of being able to do something positive about the situation quickly and benefiting the small businesses in the Principality. We do not have the time to explain any details of our Initiative but David and I would love to discuss the details with you. We believe that Reduce The Use could be the answer for environmental progress with the smallest businesses in Wales. There is nothing

to lose and plenty to gain, give it a chance.

DHB/MFdeW January, 2000

Atodiad 7

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Dulas Ltd

SUSTAINABLE DEVELOPMENT & ENERGY IN WALES

- **TO PROTECT THE ENVIRONMENT**
- **TO ENSURE FUTURE ENERGY SUPPLY AND QUALITY OF LIFE**
- **TO CREATE EMPLOYMENT**
- **TO BUILD ON AN ALREADY VIABLE DOMESTIC AND EXPORT INDUSTRY**

POTENTIAL FOR WELSH RENEWABLE ENERGY INDUSTRY

- value of the worldwide renewable energy equipment market is £30 billion with a potential to rise to £50 billion by 2005.
- 500 000 NEW jobs in RE in Europe by 2020. Mr Rowe-Beddoe has stated 5000 jobs in Wales by 2020
- Welsh RE companies active in domestic and export markets
- one of the best wind and hydro regimes in Europe
- the UKs only PV manufacturer
- British RE exports in 1996: £50-£75 million.
- Shell and BP estimate that by 2050 around 50% of world's electricity will come from renewables................

THE TYPE OF COMPANIES INVOLVED

Several SME's:

DULAS - is the most established internationally & multi-tech.

Filsol - manufactures and supplies solar water heating panels

DJ Construction - construction of renewable energy schemes

Cambrian Engineering - construction of wind turbine towers

Sustainable Energy Limited – consultants

Egni – biomass developers

Centre for Alternative Technology - Visitor centre, consultancy

LARGER COMPANIES WITH A BASE IN WALES

Renewable Energy Systems - a subsidiary of MacAlpines

Wind Energy Group - a subsidiary of Taylor Woodrow

Intersolar - manufacture PV's in Wales

Thermomax - manufacture solar water heating in Wales

Bonus - Danish wind turbine manufacturers

Hyder - Large Welsh Company

SME with base in Wales - EcoGen RE developer

COMPANIES ACTIVE IN WALES

National Power - hydro schemes

National Windpower - subsidiary of National Power - Wind Energy

VESTAS - wind turbines

BP Solar - PV for new Ford Factory

JOBS AND INVESTMENT

Biomass in Austria:

- 1 million installations, revenue 750 million ECU
- 10 000 jobs
- 5 million tonnes of CO_2 avoided per year

Wind components in Finland:

- revenue of US $60 million

New Shell PV plant in Germany

- 60 direct jobs and 250 supply chain and services

ENVIRONMENT

- Global warming: Government policy is to reduce emissions by 20% by 2010
- Damage to SSSI's in Wales from Acid Rain
- Wales uses over 16 000 GWh of electricity

MEASURES TO MEET THE CHALLENGE

- A dynamic energy strategy for Wales
- VAT reduction for efficient appliances and renewable energy schemes
- Renewable Energy Generation
- Combined Heat and Power
- Home Energy Efficiency
- Business & Public Energy Efficiency
- Increased road vehicle efficiency
- Reduced road traffic

Atodiad 8

Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru

Fforwm Datblygu Cynaliadwy y Sector Gwirfoddol

Cynigion ar gyfer Gynllun Datblygu Cynaliadwy Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Crynodeb gweithredol

Mae gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru ddyletswydd ddeddfwriaethol i baratoi Cynllun sy'n rhagnodi sut y bwriada, wrth gyflawni'i swyddogaethau, hyrwyddo datblygu cynaliadwy. Mae'r cyfrifoldeb dewr a gweledigaethol yn dynodi cyfle cyffrous newydd i Gymru. Mae'r Sector Gwirfoddol yng Nghymru'n awyddus i gynorthwy'r Cynulliad drwy gyfranogi'n adeiladol a chan rannu'i brofiad lle bo'n briodol.

Diben y cynigion hyn gan y Sector Gwirfoddol ar gyfer Cynllun Datblygu Cynaliadwy'r Cynulliad yw cynnig rhai syniadau ar fframwaith y Cynllun, ei egwyddorion a'i gysyniadau. Hefyd, mae'n amlinellu rhai manylion am gynnwys a'r math o bolisïau rydym yn credu y dylai gael eu cynnwys.

Bu croes-toriad eang o fudiadau'n ymwneud â llunio ein dogfen, wedi'u tynnu o rwydwaith helaeth y sector gwirfoddol yng Nghymru. Rydym yn gobeithio y'i derbynnir fel cyfraniad cychwynnol o ddifri tuag at y broses lunio.

Credwn y dylai'r Cynllun Datblygu Cynaliadwy gynnwys:

Datganiad diben a fyddai'n cynnwys:

- cydnabyddiaeth o gymhlethdod a'r amserlen dan sylw wrth symud tuag at ymarfer mwy cynaliadwy, sy'n gofyn am integreiddio'n ddilys bolisïau economaidd, amgylcheddol, cymdeithasol a diwylliannol.

- diffiniad o ddatblygu cynaliadwy sy'n addas ar gyfer Cymru. Ein hawgrym yw:
- 'math newydd o ddatblygu yw datblygu cynaliadwy sy'n ystyried yr anghenion presennol heb gyfaddawdu o ran gallu'r oesoedd a ddêl i ddarparu ar gyfer eu lles cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol.

- cyfres o egwyddorion sylfaenol, sydd, ymhlith pethau eraill, yn cydnabod hawliau dynol sylfaenol, hunaniaeth ddiwylliannol, diogelu a gwella'r amgylchedd a'r angen am fenter a syniadau newydd.

Swyddogaethau a chyfrifoldebau a fyddai'n disgrifio

- yr angen am bartneriaeth ddilys sy'n cynnwys y sectorau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol.

- integreiddio'n ddiwniad ddulliau o'r pen-i-lawr i'r gwaelod-i-fyny o gyflwyno polisi

- natur arbennig y partneriaethau sydd eu hangen i sicrhau cyfraniad ystyrlon gan y sector gwirfoddol

- sut y byddai'r cynllun yn gweithio ar draws ystod cyfrifoldebau a phwyllgorau'r Cynulliad.

- integreiddio oodi mewn i lywodraeth er mwyn hwyluso fframwaith polisi sy'n torri ar draws ffiniau adrannol

- sut y byddai'r Cynllun yn cael ei weithredu mewn perthynas ag asiantaethau gweithredol a chyrff anadrannol cyhoeddus yng Nghymru

- hyd a lled y gweithredu daearyddol, gan gynnwys y lleol i'r rhanbarthol, cenedlaethol, Ewropeaidd a'r byd-eang

Strwythurau i sicrhau y gweithredir y Cynllun. Bydd yn rhaid i'r Cynulliad benderfynu ei strwythurau mewnol ei hun, ond rydym yn credu y dylai'r strwythurau hynny gwmpasu.

- cyfleusterau ar gyfer golwg cyffredinol o bolisi a datblygu polisi

- y mecanweithiau sydd eu hangen er mwyn hwyluso gweithredu pwyllgorau'n effeithlon ac yn effeithiol

- ymgorffori nodau'r Cynllun wrth gynllunio a gweithredu asiantaethau gweithredol a chyrff cyhoeddus anadrannol

- uned ddatblygu gynaliadwy, fydd yn cynnwys gr_p bach o weision sifil sydd wedi ymrwymo i waith y cynllun

- corff croes-sectoraidd, aml-ddisgyblaeth sydd â chyd-weledigaeth

Blaenoriaethau polisi a strategaethau y dylai'r Cynulliad eu dilyn. Byddai'r rhan yma o'r Cynllun yn ymdrin â rhai o'r materion pontio a fydd yn allweddol i lwyddiant y Cynllun. Rydym yn tynnu sylw arbennig at:

- adolygiad systemataidd o bolisïau cyfredol
- profion priodol o gynaladwyedd sy'n ymneud â pholisïau
- yr angen am gynwysoldeb cymdeithasol cyflawn y prosesau
- Yn adran 8 rydym yn awgrymu rhai strategaethau a pholisïau arwyddol

Monitro a gwerthuso a fydd yn hanfodol i benderfynu a yw'r Cynllun yn gweithio. Credwn y dylai'r Cynllun:

- disgrifio gweithredu'r cynllun yn ymarferol mewn iaith a therminoleg sy'n ddealladwy gan fwyafrif pobl Cymru ac yn berthnasol iddynt.
- gosod targedau realistig a chyraeddadwy a nodi'n glir yr amserlen dan sylw.
- defnyddio dangosyddion sy'n mapio cynnydd tuag at y targedau. Rhaid i'r dangosyddion fod yn fesuradwy a rhaid eu bod yn ddealladwy. Man cychwyn posibl yw 13 o Ddangosyddion Cynaliadwy. Dylid ychwanegu atynt rhai eraill sy'n benodol i Gymru
- gwerthuso meini prosiectau er mwyn profi eu cynaladwyedd
- gweithredu'r ddyletswydd i adolygu'n flynydd y cynnydd tuag at weithredu'r Cynllun a phob pedair blynedd er mwyn adolygu a yw Cymru wedi mwynhau datblygu cynaliadwy.

Atodiad 9

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y’i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Black Environment Network BEN

Policy and Structural mechanisms for the enhancement of ethnic inclusion

Paper for the Wales National Assembly Sustainable Development Meeting by

Judy Ling Wong FRSA . Director BEN

Black Environment Network BEN

BEN is established to promote full participation by ethnic communities in sustainable development. We have projects in England, Scotland and Wales. BEN uses the word 'black' symbolically. We work with black, white and other ethnic communities.

Recommendations from BEN for Policy and Structural mechanisms for the enhancement of ethnic inclusion

Inclusion of all members of society, including ethnic groups, in participation in sustainable development is a basic principle of sustainable development. Socially exclusion breeds deprivation and vulnerability, and wastes talent and ability. Government should give impetus to ethnic participation in sustainable development within the public and voluntary sector.

A. Overall:

- Government should name the specific socially excluded groups, including ethnic groups

- Government should take a lead in promoting the inclusion of the needs of socially excluded groups in the policies and strategies of the public bodies and voluntary organisations, thereby underpinning the development of programmes of activities aimed at achieving full ethnic participation.

- Government should require the relevant statutory and voluntary sector personnel to have the awareness and skills to work effectively with ethnic groups. Training funds should be allocated to support this requirement.

B. Public bodies

Public bodies should be required by government to allocate personnel time and resources specifically to enable ethnic participation in sustainable development to reflect the % of local ethnic presence.

C. The voluntary sector

From our experience, the most significant framework through which socially excluded groups, including ethnic groups, can lift themselves out of social exclusion is the voluntary sector. With refinements in the policies of the voluntary sector coupled to minimal extra investment by government, the voluntary sector can provide the most cost effective opportunities for socially excluded groups to:

- Gain access to information, training and resources. This counters deprivation and releases existing talent and ability.
- Access support towards full participation in all aspects of society. This releases a significant missing contribution.
- Obtain employment and creating new commercial enterprises. This enables economic participation.

- Government should invest in the voluntary sector to specifically enhance the development of programmes of activities for ethnic participation within voluntary organisations.

- Government should build into their funding structures a requirement for voluntary organisations to dedicate an appropriate percentage of their work programme and resources to working with specific

named socially excluded groups.

A Model for Stimulating and Supporting Ethnic Participation in Sustainable Development

Urban areas
As ethnic groups are concentrated within urban areas, BEN can stimulate and establish ethnic participation in partnership with organisations working in sustainable development through focused projects using BEN Development

Workers.

Ethnic inclusion featured in organisational policy and strategies Senior commitment within organisations to ethnic inclusion Allocation of personnel time and resources to ethnic involvement
Awareness raising and Training of organisation personnel by BEN to enable them to work effectively with ethnic groups Infrastrutural development work by Black Environment Network to initially intensively stimulate participation by ethnic groups Developmental support by BEN to facilitate establishment of working relationships between organisations and ethnic groups
Establishment of ethnic involvement within the mainstream and withdrawal of BEN as its aim of establishing ethnic participation within the mainstream is fulfilled

Rural areas
As ethnic groups are very dispersed in rural areas, it is not feasible to employ a BEN Development Worker who physically covers huge geographical areas with small numbers of people. Therefore the initial outreach and stimulation of ethnic groups and individuals to become involved in sustainable development need to be undertaken by organisations which already have a web of personnel on the ground across the rural areas. In this case the input of BEN will be concentrated on training and advice to enable these personnel to work effectively with ethnic groups and individuals and providing a supporting service rotating across the rural regions.

Examples of Development of Ethnic Environmental Participation BEN Ethnic Environmental Participation Development Project. Wales

Contact Siobhan Hayward BEN Development Worker 01222 470 202

1. SKLP Samaj Centre Courtyard Project. Cardiff - The process

Establishing and building a relationship
Contact was established and meetings held over 6 months to gain information about their needs, concerns and to stimulate ideas.

Develop participation by supporting their idea to develop the inner courtyard of the community centre. Providing information about similar projects. Introducing other

professional expertise. Providing information about potential funding sources and assisting in preparation of applications.

Progress to date:
Feasibility sturdy for the courtyard project funded.
Community Design Service specialise in helping groups to design their own projects, ensuring full participation. Consultation sessions and workshops with the main users of the centre, e.g. young people who attend language classes, the ladies group and the pensioners club are being carried out in January and February and the feasibility study will be drawn up by March 2000.

Initial ideas , raising many aspects of sustainability through doing include:
Introducing native trees and plants. Introducing plants from the Indian sub-continent and Africa to reflect the local community's heritage. Introducing artwork created by the community which represents links between Hinduism and the environment. Promoting growing herbs and vegetables to provide a cheap source of fresh food and promote healthy living, using the food grown for the functions at the Centre. Ensuring materials that are used come from sustainable sources.

Future plans
The feasibility study will ensure that the main users of the centre have been involved in the consultation process which will help promote ownership and care for the project. It will also help the Centre to attract funding for the implementation phase.

2. Project "Linking Culture, Health and the Countryside" - The Process
Working imaginatively with Young People from 6 ethnic communities in Cardiff

Direct outreach to ethnic young people .
Meeting with them to gain information about their needs, concerns and to stimulate ideas. Develop participation by supporting their ideas through enabling access to information including giving project examples; access to resources including funding, professional expertise, and relevant training.

Rediscovery Wales Youth Project
- based on Canadian model and BEN's concept of multi-cultural interpretation

Using outdoor activities to introduce the wider countryside

Using the Brecon Beacons National Park combining enjoyable physical activities with the promotion of healthy living.

Developing multi-cultural interpretation of landscape features to help promote a sense of inclusion and ownership, including comparing Welsh History through the ages with aspects of the young people's countries of origin.

Video Art Youth Project

Follow on project to introduce countryside parks and nature reserves near Cardiff through day visits and a weekend on an Island Reserve, integrating cultural, social and environmental contexts relevant to the group.

Working with an artist to record the trip through video and other artistic mediums, e.g. photography, sketching, writing, and collecting materials.

Producing a piece of artwork to reflect what the young people have gained from their experience.

Working with rangers on the different sites to develop multi-cultural interpretation of the built and natural environment. Opportunity for young people to meet Rangers and learn about their jobs.

Introducing themes of "Homes" and "Journeys" to link the visit by following a local river from source to the estuary and comparing different home environments. e.g. comparing living in cities to living on an Island Reserve. Potential to develop global links, e.g. comparing homes in other parts of the world.

Contact Details : Black Environment Network. UK Office. 9 Llainwen Uchaf. Llanberis. Wales. LL55 4LL.

Director Judy Ling Wong FRSA   Administrator Pam Green

Tel/Fax 01286 870 715   Email BEN@pfrost.demon.co.uk

Atodiad 10

Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru

DATBLYGU CYNALIADWY, Y CYNULLIAD A LLYWODRAETH LEOL

Llywodraeth Leol a Datblygu Cynaliadwy

1. Mae gan y 22 awdurdod lleol yng Nghymru ran allweddol i'w chwarae wrth gyflenwi agenda'r Cynulliad ar gyfer datblygu cynaliadwy. Bydd awdurdodau lleol:

- yn cyflenwi gwasanaethau lleol hanfodol

  Trwy eu cyfrifoldeb am wasanaethau allweddol fel addysg, cludiant lleol, gwasanaethau cymdeithasol, cynllunio'r defnydd o dir, amddiffyn yr amgylchedd a rheoli cefn gwlad, datblygu economaidd a gwastraff mae awdurdodau lleol yn gwneud gwahaniaeth arwyddocaol i gynaliadwyedd.

- yn ymateb i anghenion lleol

  Gall awdurdodau lleol ddatblygu polisïau a gweithrediadau sy'n adlewyrchu pryderon y cymunedau maent yn eu gwasanaethu, ac yn benodol gallant ymdrin ag anghenion a blaenoriaethau lleol. Fel arweinwyr eu cymunedau maent yn helpu gosod yr agenda ar gyfer y gymdogaeth.

- yn gyfrifol yn ddemocrataidd

  Mae awdurdodau lleol yn atebol i'r gymuned leol, trwy etholiadau lleol a thrwy ymgynghori eang fel ei gilydd. Bydd awdurdodau lleol yn cydweithio â'r Cynulliad er mwyn moderneiddio llywodraeth leol ymhellach.

- yn gyfrifol yn benodol am Agenda Leol 21

  Mae awdurdodau lleol yn gweithio tuag at gwblhau strategaethau Agenda Leol 21 erbyn y flwyddyn 2000.

2. Mae'r graddau y rhoddir blaenoriaeth i ddatblygu cynaliadwy, a'r ffordd yr hybir cynaliadwyedd, yn amrywio o un awdurdod lleol i'r llall. Mae rhai ohonynt yn dangos y ffordd, gydag arbenigedd sylweddol i'w gynnig. Mae cyfraniad y Parciau Cenedlaethol, fel awdurdodau lleol â phwrpas arbennig, yn arbennig o bwysig. Er mwyn cefnogi ac annog polisïau a gweithrediadau cynaliadwy, mae Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru yn cydweithio â'r awdurdodau.

Rôl y Cynulliad mewn Datblygu Cynaliadwy

3. Dyma fydd cyfraniad y Cynulliad at ddatblygu cynaliadwy:

- adlewyrchu ac ymateb i anghenion penodol Cymru, gan amddiffyn ei hamgylchedd uchel iawn ei ansawdd ac ymdrin ag anghenion economaidd a chymdeithasol dybryd ei phobl;

- darparu fframwaith polisi ar gyfer cynaliadwyedd ac yn enwedig creu cysylltiadau rhwng meysydd polisi;
- annog a chefnogi atebion sy’n briodol yn lleol;
- darparu digon o adnoddau i gwrdd ag anghenion a ddynodwyd yn lleol.

4. Bydd angen i’r Cynulliad gydweithio â llywodraeth leol trwy’r **Cyngor Partneriaeth** er mwyn cyflawni ei amcanion ar gyfer datblygu cynaliadwy. Rydym yn rhagweld y bydd y Cynulliad yn ymgynghori’n llawn â llywodraeth leol ynglyn â’i gynllun ar gyfer datblygu cynaliadwy a, lle bo hynny’n bosibl, fe fydd yn cytuno â llywodraeth leol ar amcanion sy’n gyffredin iddynt.

5. Bydd angen i’r Cynulliad hefyd weithio’n agos â llywodraeth leol ar ei wahanol bwyllgorau pwnc, er mwyn sicrhau:

- bod y Cynulliad a llywodraeth leol yn gweithio tuag at amcanion sy’n gyffredin iddynt, lle bynnag bo hynny’n bosibl;
- bod polisïau a gweithrediadau’r Cynulliad yn gynaliadwy;
- bod polisïau a gweithrediadau’r Cynulliad yn gyflenwol ar draws y meysydd polisi;
- bod y Cynulliad yn maethu ac yn annog mentrau a ddatblygir yn lleol ac sy’n briodol i’r lleoliad.

6. Rydym yn cydnabod gwerth posibl pwyllgor sefydlog ar ddatblygu cynaliadwy i bleidio achos ei egwyddorion ac i fonitro cynnydd. Ar y llaw arall, mae’n hollbwysig ymgorffori cynaliadwyedd yn llawn yng ngwaith y Cynulliad a pheidio â’i gyfyngu i un pwyllgor.

7. Mae llywodraeth leol yn edrych ymlaen at gydweithio â’r Cynulliad i hybu Cymru gynaliadwy.

Atodiad 11

Cyngor Gwynedd

DATBLYGIAD CYNALIADWY, Y CYNULLIAD A CHYNGOR GWYNEDD

Cyd-destun

1.1 Mae amcanion cynaliadwyedd wrth galon holl weithgareddau Cyngor Gwynedd.

1.2 Nôd y Cyngor yw "gwasanaethu trigolion yr ardal trwy:

- wella ansawdd eu bywydau
- diogelu a datblygu cymunedau’r Sir
- gwarchod ei chymeriad unigryw o ran iaith, diwylliant ac amgylchedd".

1.3 Mae’r nôd clir hwn a’r amcan strategol i warchod a gwella’r amgylchedd naturiol ar lefel leol a chyfrannu yn unol â’i allu tuag at ddiogelu’r amgylchedd byd eang, yn gonglfaen i Gynllun Darparu Gwasanaeth Cyngor Gwynedd.

1.4 Mae Cyngor Gwynedd yn ymateb i’r sialens y mae datblygu cynaliadwy a phroses Agenda Lleol 21 yn eu cyflwyno. Mae y gwaith ar yr elfennau cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol yn gweld cynnydd da ac maent yn cael eu integreiddio er mwyn mabwysiadu Strategaeth Datblygiad Cynaliadwy erbyn diwedd 2000.

1.5 Mae Cyngor Gwynedd wedi ymrwymo i gydweithio a rhannu blaenoriaethau gyda y sectorau cyhoeddus, busnes a gwirfoddol ac mae ymdrech i roi llais blaenllaw a chanolog i gymunedau lleol wrth asesu anghenion ac ymateb i’r cyfleon.

1.6 Dan arweiniad Corfforiaethol mae’r elfennau yma yn cael eu integreiddio a’r gobaith yw y bydd hyn yn sicrhau fod amcanion cynaliadwy yn ganolog, ac yn sail i holl bolisiau, gweithrediadau a darpariaeth gwasanaethau y Cyngor. Bydd mesur cynnydd o hyn yn ffurfio rhan o feini prawf proses Gwerth Gorau y Cyngor.

1.7 Mae’r Cyngor yn awyddus i fabwysiadu ymarfer da mewn darparu gwasanaethau cyhoeddus ac fel rhan o hyn mae Cyngor Gwynedd (yr unig Gyngor o Gymru) yn cydweithio ar gynllun peilot "CLIP" ar ddangosyddion cynaliadwy.

1.8 Elfen allweddol o raglen y Cyngor yw datblygu rhaglenni hyfforddiant a chodi ymwybyddiaeth o ddatblygu cynaliadwy ac Agenda Leol 21o fewn y Cyngor, y sector fusnes a’r cyhoedd.

2. Yr Elfen Gymdeithasol

2.1 Bydd drafft o Strategaeth Cynhwysiad Cymdeithasol a Gwrth Dlodi yn barod diwedd Chwefror 2000. Drwy broses o ymgynghori gyda cymunedau ar draws yr ardal, yr amcan yw gosod targedau i hyrwyddo cynhwysiad cymdeithasol a lleddfu effaith tlodi.

2.2 Mae’r Strategaeth yn cyd-blethu elfennau cymdeithasol eraill megis; Trosedd ac Anrhefn, datblygu’r cysylltiadau gyda iechyd, y Strategaeth Plant a Chyfle Cyfartal, cynlluniau Llythrennedd a Rhifedd i deuluoedd. Hyderir y bydd y Strategaeth yn creu cyfleoedd i bawb yng Ngwynedd, yn enwedig y rhai difreintedig o fewn cymdeithas i wella eu hansawdd bywyd. Mae llwyddiant rhaglen o’r fath yn dibynnu ar gyfeirio adnoddau i raglenni cymunedol cynaliadwy.

3 Stiwardiaeth Amgylcheddol

3.1 Bydd drafft o’r Strategaeth Stiwardiaeth Amgylcheddol yn barod yn ystod haf eleni. Ei sail yw ffurfio partneriaethau gyda chyrff statudol, y sector fusnes, y sector wirfoddol a’r cyhoedd i baratoi a gweithredu cynlluniau bioamrywiaeth, trafnidiaeth cyhoeddus, gwaredu gwastraff a chadwraeth ynni a hyrwyddo ymwybyddiaeth, dealltwriaeth a chyfriflodeb ar faterion amgylcheddol.

4. Economi Cynaliadwy

4.1 Mae egwyddorion cynaliadwyedd yn treiddio yn ddwfn trwy raglenni economaidd ac adfywio y Cyngor. Ymdrechir i wneud y defnydd gorau o adnoddau cyhoeddus trwy ddatblygu rhaglenni positif sydd yn hybu

menter lleol a chefnogi busnesau lleol i fod yn gystadleuol.

4.2 Mae lleihau colliant ariannol o'r economi leol, ychwanegu gwerth i gynnyrch lleol a meithrin cydweithrediad yn ganolog i'r Strategaeth Datblygu Economaidd sydd yn y broses o gael ei hadolygu. Mae cryfhau y sectorau sydd a photensial o arall-gyfeirio a chreu twf economaidd cynaliadwy megis technoleg gwybodaeth a twristiaeth werdd hefyd yn allweddol.

4.3 Gwelir ymdrechion Cyngor Gwynedd trwy yr ystod blaengar o raglenni adfywio sydd eisioes ar y gweill mewn partneriaeth gyda rhai o gymunedau mwyaf difreintiedig yr ardal, er engrhaifft Cynllun Ardal y Lechen. Mae gweithio o fewn cyd-destyn datblygiad cynaliadwy yn rhoi cyfle i'r cymunedau yma integreiddio eu anghenion a'u gobeithion economaidd a sicrhau cysondeb yn hytrach na gwrthdaro gyda polisiau a rhaglenni cymdeithasol ac amgylcheddol. Fe welir hyn yn glir mewn prosiectau megis Menter Gogledd Eryri.

5. Diweddglo

5.1 Mae Cyngor Gwynedd Gwynedd y cyntaf i gyfaddef fod llawer o waith i'w wneud eto ond mae cryn dipyn o'r sylfaen yn ei le. Mi fyddai llawer o grwpiau ac unigolion yn dymuno gweld awdurdodau lleol yn symyd ynghynt ac er efallai fod hon yn feirniadaeth deg rhaid cropian cyn cerdded. Y sialens yn awr yw sicrhau fod angen i'r geiriau droi yn weithredu a hynny mewn modd cyson trwy yr holl wasanaethau a ddarperir gan y Cyngor. *Mae angen dangos fod y gymuned yn rhan o'r broses o osod blaenoriaethau a darparu gwasanaethau sydd yn ymateb i anghenion lleol. Mae cyfleon i wneud hyn yn codi yn y dyfodol agos megis y Cynllun Unedol, Cynllun Trafnidiaeth Lleol a Rhaglen Amcan 1.*

5.2 Mae datblygu cynaliadwy yn cynnig cyfleon i awdurdodau lleol a'u holl bartneriaid i symud tuag at dulliau modern o weithredu fydd yn ymateb i anghenion lleol a darparu gwasanaethau effeithiol. Mae'r sialens yn un sylweddol ac yn un na all awdurdodau gyflawni eu hunain. *Rhaid cael cydweithrediad ar lefel lleol a chefnogaeth a dealltwriaeth o'r sefyllfa leol ar lefel genedlaethol os am lwyddo i gael y maen i'r wal.*

6. Rol y Cynulliad Cenedlaethol

6.1 Mae Cyngor Gwynedd yn croesawu y dyletswydd sydd gan y Cynulliad ar faterion datblygu cynaliadwy ac yn croesawu y ddogfen ymgynghorol. Mae'r teitl yn crynhoi y sialens sydd o'n blaenau *. I ddysgu byw yn wahanol mae angen bod o ddifrif ynglyn a gweithredu yn gynaliadwy.* Wnaiff rhetoreg ddim y tro. *Rhaid dangos fod yr egwyddorion yn treiddio i galon ein gwaith ni oll a rhaid sicrhau cysondeb ymhob agwedd o ddarparu gwasanaeth.*

6.2 Un o'r agweddau allweddol yw gwynebu y diffyg ymwybyddiaeth am ddatblygu cynaliadwy ar bob lefel. Mae'r sialens o newid meddylfryd yn un sylweddol a rhaid i'r Cynulliad a phob sector sy'n gweithio gyda nhw fuddsoddi amser ac arian i gyrraedd y nod hwn. *Rhaid cadw y syniadaeth yn hawdd i'w ddeall a'i wneud yn berthnasol i fywydau pob dydd pob un ohonom.* Mae lle i wella dulliau ymgynghori a sicrhau cyfranogiad y cyhoedd wrth ddatblygu Agenda Lleol 21 ac mae rol y cynulliad yn allweddol i hyn. *Rhaid i'r awdurdodau perthnasol i gyd fuddsoddi i ddangos y ffordd a bydd angen cefnogaeth gryf a chymorth gan y Cynulliad i gyflawni hyn.*

6.3 *I sicrhau llwyddiant rhaid i'r cynulliad ac awdurdodau lleol osod blaenoriaethau cynaliadwyedd clir.* Rhaid cymeryd camau i sicrhau fod egwyddorion datblygu cynaliadwy yn cael ei integreiddio i mewn i'r holl ganllawiau gweithredu ac *fod adnoddau yn cael eu cyfeirio i gynlluniau sydd yn cwrdd a meini prawf sy'n sicrhau cynaliadwyedd.*

6.4 Mae hefyd angen cofio fod Cymru yn wlad o amrywiaeth. Mae'r egwyddorion yn gyson ond nid yw'r camau i sicrhau datblygu cynaliadwy yng nghanol Caerdydd yr un fath a'r rhai sydd yn berthnasol i ardaloedd gwledig difreintiedig Gogledd Orllewin Cymru. Rhaid cadw hyn mewn cof wrth flaenoriaethu adnoddau ac wrth gymharu cynnydd ar draws Cymru.

6.5 *Nid cyfrifoldeb un adain arbennig ddylai cynaliadwyedd fod.* Bydd angen uned i fonitro cynnydd ac i roi arweiniad a chanllawiau ond *dylai fod yr egwyddorion yn cael eu integreiddio i'r holl bolisiau a gwasanaethau.* Os yw hyn yn llwyddiant dim ond unwaith y dylai awdurdodau lleol etc. baratoi strategaeth cynaliadwyedd. O fewn 3 mlynedd dylai yr egwyddorion fod wedi eu integreiddio yn rhan o feddylfryd pob dogfen a gwasanaeth. Lle gwell i ddechrau nac wrth baratoi Cynlluniau Corfforiaethol, Gwerth Gorau, Cynlluniau Datblygu Unedol, a Strategaethau Datblygu Economaidd ac Amcan 1 yr awdurdodau lleol

Gellir cael mwy o wybodaeth ar brofiadau Cyngor Gwynedd trwy gysylltu a:

Clive James - Prif Swyddog Polisi Corfforiaethol - clivej@gwynedd.gov.uk - (01286) 679501

Aled Davies - Rheolwr Polisi Cynllunio - aleddavies@gwynedd.gov.uk - (01286) 679372

AD/090200 Pwyllgor Rhanbarth

Atodiad 12

Cyngor Sir Ynys Môn

"GWEITHIO GYDA'N GILYDD AR EIN YNYS HEDDIW I DDIOGELU Y BYD AM YFORY"

Hwn yw hysbysair agenda Leol 21 Cyngor Sir Ynys Mon. Beth ydych chi wedi darganfod mewn ymateb i'r sialens?

Yn 1996 penderfynwyd ail-drefnu ein awdurdodau lleol .... a sefydlogogodd y sefyllfa yn aradeg......

Rhan Un

"Trefn ar bethau" - wedi arwain tuag at cydnabyddiaeth o dan gynllun LA-EMAS.

Mae llawer angen i'w wneud - polisi egni, trefniadau cludiant, ymuno syniadau, cynlluniau cymundedol/ proses llywodraethol.

Rhan Dau

Mae Troi Allan tuag at gymunedau wedi cynorthwyo yn y sialens o ddatblygiadau cynaladwy.

Mae'r Sialens yn parhau i:

- Fynd ymhellach na'r rhetoreg o ddatblygiadau cynaladwy

- Cyfarthrebu datblygiadau cynaladwy mewn ffyrdd hawdd i'w ddeall.

Cynulliad Cenedlaethol

Angen i gyfosod y pwerau rheolaidd (cynllunio/rheolaeth amgylcheddol, Gwarchod y Cyhoedd) gyda chynlluniadau proactif i.e. grantiau cludiant, grantiau datblygu economaidd (amgylchedd) / cymhelliadau.

Hyrwyddo am ymarfer gorau a rhwydwaith.

Sicrhau fod gweithrediadau "cynaladwy" yn symud i ganol creu polisiau a gweithrediadau - dim yn hawdd bob tro!.

Rhestr of gyfleoedd i ddod:

- Prosesau Cynllunio Cymunedol
- Gweithredu Gwerth Gorau
- Cynlluniau Datblygu Unedol
- Cynlluniau Cludiant Lleol
- Cynlluniau Gweithredu Bio-amrywiaeth Lleol
- Strategaethau Datblygu Economaidd/Rhaglen Amcan Un

a.y.y.b a.y.y.b

Gellir derbyn rhagor o wybodaeth ar brofiadau Ynys Mon gan

Alwena Hughes Swyddog Agenda Lleol 21

(CAHL@anglesey.gov.uk)

Martin Eaglestone Prif Swyddog Cynllunio

(MEXPL@anglesey.gov.uk)

Atodiad 13

Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri

CYNULLIAD CENEDLAETHOL CYMRU - DATBLYGU CYNALADWY

CYFARFOD CYHOEDDUS Y PWYLLGOR RHANBARTHOL

CHWEFROR 11eg 2000 - PLAS TAN Y BWLCH

Cyflwynwyd gan: AWDURDOD PARC CENEDLAETHOL ERYRI

Cyflwyniad

Mae Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri yn croesawu'r cyfle i gyfrannu at y drafodaeth o sut gall y Cynulliad 'hybu datblygu cynaladwy wrth arfer ei ddyletswyddau'.

Un o addewidion cynnar yr Awdurdod ym mis Mehefin 1996 oedd 'y dylai'r egwyddor o gynaladwyedd fod yn ganolog i bolisïau, cynlluniau a rhaglenni'r Awdurdod hwn yn y dyfodol'. Yn dilyn hyn penodwyd aelod o staff ym 1997 a'i brif ddyletswydd oedd 'cyflwyno'r egwyddor o gynaladwyedd i ddatblygiad polisïau corfforaethol yr Awdurdod'.

Ym mis Tachwedd 1998 mabwysiadwyd datganiad ar y cyd gan y tri Pharc Cenedlaethol yng Nghymru ar Gynaladwyedd a Gwaith ar Agenda Lleol 21 (amgaeëdig).

Mae'r sylwadau canlynol wedi codi yn sgîl y digwyddiadau diweddar hyn. Fe'u rhoddir o dan bedwar pennawd, sef codi ymwybyddiaeth, gweithio gyda'n gilydd, gweithio gyda chymunedau ac egluro cyfrifoldebau.

Codi Ymwybyddiaeth

Y peth pwysicaf yw **codi ymwybyddiaeth** am beth yn union a olygir gan gynaladwyedd, a'r hyn y gall ei gynnig. Mae'n rhyfeddol bod cymaint o gamddealltwriaeth yn dal yn bodoli yngln â chynaladwyedd. Bu APCE yn cynnal seminarau ar gynaladwyedd ar gyfer ei Aelodau i gyd, 40 o'i staff uwch, a hyfforddiant grp i bob adran. Cymysgedd o waith theori ac ymarferol oedd y rhain; cafodd pob adran gyfle i baratoi cynlluniau gweithredu ar gyfer y dyfodol i wella perfformiad cynaladwyedd yr adran. Bwriad y cynlluniau hyn oedd sicrhau na fyddent yn meddwl am 'gynaladwyedd' fel term sy'n gyfystyr â'r amgylchedd yn unig, a'i fod yn golygu treiddio'n ddyfnach na'r materion economaidd/cymdeithasol/amgylcheddol ac at elfennau fel cyfraniad yr unigolyn a thegwch. Fel hyn gall staff fod yn fwy cynaladwy am fwy o'u hamser yn y gwaith ac yn eu hamser rhydd. Gyda'r ddealltwriaeth hon, gallant chwarae rhan bwysig wrth helpu eraill, yn unigolion, cymunedau, sefydliadau neu fusnesau, i wneud newidiadau tebyg.

Dylai'r Cynulliad felly wneud yn sir fod ei Aelodau a'i staff i gyd hefyd yn deall ystyr cynaladwyedd, er mwyn iddynt gyflwyno'r cysyniad i'w harferion gwaith ac yn eu tro ddylanwadu a dwyn perswâd ar eraill i wneud yr un fath. Golyga hyn ymrwymo cryn dipyn o amser ac adnoddau at ddibenion hyfforddi.

Dylai'r Cynulliad hefyd ddefnyddio ei ddylanwad i sicrhau fod pawb y bydd yn gweithio â nhw hefyd yn deall ystyr cynaladwyedd. Mae dirfawr angen hyfforddi a chodi ymwybyddiaeth o fewn sefydliadau'r sector preifat a'r sector gyhoeddus, ac yn wir ymhlith cymdeithas yn gyffredinol. Ni allaf orbwysleisio hyn.

Gweithio Gyda'n Gilydd

Mae'n rhaid i'r Cynulliad ddeall fod cynaladwyedd yn gysyniad unigryw y gellir ei ddefnyddio fel tir canol pan fo gofynion pobl yn gwrthdaro. Yn rhy aml o lawer, bydd nifer o sefydliadau a'r bobl o'u mewn yn gweithio'n ddygn iawn a'u bwriad yn dda, ond ysywaeth yn gweithio'n groes i'w cydweithwyr mewn

sefydliadau eraill, ac i'r rhai yn yr un sefydliad â nhw hyd yn oed. Os llwyddir i ddeall ystyr cynaladwyedd yn iawn, gall pawb weithio ar dir cyffredin, lle y gallant gyfarfod a thrafod syniadau a dod o hyd i atebion cadarnhaol yn ddi-feth. Byddai'n rhaid cyfaddawdu rywfaint er mwyn gweithio yn y modd hwn, a chymryd cam i geisio deall safbwynt y llall. Bu llawer o drin a thrafod yr angen ar gyfer 'ffyrdd newydd o weithio' a 'phartneriaethau' yn ddiweddar, heb roi digon o sylw a phwyslais ar godi lefel sgiliau'r rhai sy'n rhan o'r broses er mwyn deall a gweithredu'r ffyrdd newydd hyn o weithio.

Mae'n rhaid i'r Cynulliad hyrwyddo cynaladwyedd fel man cychwyn i'w HOLL strategau. Fe welir gormod o syniadau bratiog wrth i bawb geisio ymdopi â mentrau newydd megis Cynllunio Cymunedol, Gwerth Gorau, Gwell Iechyd Gwell Cymru, Cynlluniau Trafnidiaeth Lleol a hyd yn oed Agenda Leol 21. Gan nad oes dealltwriaeth eang o gynaladwyedd, rydym yn colli cyfle i gydlynu'r strategau gwahanol hyn er mwyn iddynt elwa ar ei gilydd a gweithio at weledigaeth lawnach. Cafwyd trafferthion gyda'r Cynllun Datblygu Economaidd Cenedlaethol, Dogfen Raglennu Sengl Amcan 1 a'r Cynllun Datblygu Gwledig, ymysg eraill, yn sgîl y diffyg cydlyniad a chyfeiriad cyffredinol hwn.

Mater sydd o bwys arbennig i'r Awdurdod hwn yw Datblygu Gwledig. Fodd bynnag, ni roddir digon o bwyslais arno fel cyfrwng y gallai arbenigwyr o wahanol feysydd fanteisio arno, er mwyn cydweithio mewn ffyrdd newydd i ddod â buddiannau economaidd, cymdeithasol ac amgylchedd i ardaloedd gwledig.

Felly hefyd mae'n rhaid i Ddogfen Raglennu Sengl Amcan 1 roi pwyslais ar dwf GDP priodol yn hytrach na thwf economaidd waeth beth fo'r pris.

Gweithio gyda Chymunedau

I'r rhan fwyaf o awdurdodau dyma'r elfen anoddach a'r mwyaf aneglur o gynaladwyedd. Mae angen cryn gymorth i hwyluso'r broses hon. Mae'n amlwg fod nawdd yn dibynnu fwyfwy ar gefnogaeth y cymunedau lleol, ac yn wir eu cyfraniad, a da o beth yw hynny. Mae hon yn broses barhaus y mae'n rhaid ei gweu i waith beunyddiol yr awdurdodau lleol yn hytrach na'i thrin fel ôl-ystyriaeth ar ôl cwblhau popeth arall.

Egluro cyfrifoldebau

Dylai'r Cynulliad fynnu bod Awdurdod Datblygu Cymru, Cyngor Cefn Gwlad Cymru ac Asiantaeth yr Amgylchedd yn hybu datblygu cynaladwy o fewn eu gwaith. Dylai hefyd ystyried osod dyletswydd tebyg ar awdurdodau lleol. Dyma'r unig ffordd y bydd sefydliadau yn rhoi'r sylw haeddiannol i gynaladwyedd. Mae'r sylw a roddwyd i'r broses Gwerth Gorau, sy'n gyfrifoldeb statudol, yn dystiolaeth o hyn.

AWDURDODAU Y PARCIAU CENEDLAETHOL CYMREIG

DATGANIAD AR GYNALADWYEDD A GWAITH AGENDA LEOL 21

CEFNDIR

Mae'r tri Pharc Cenedlaethol Cymreig yn croesawu'r flaenoriaeth sy'n cael ei roi gan y Llywodraeth i'r pwnc hwn sy'n cael ei weld yn gynyddol, fel y dylai, i fod yn egwyddor arweiniol ar gyfer pob gweithgarwch oddi mewn ac allan i lywodraeth. Rydym yn croesawu'r ffaith y bydd gan y Cynulliad

Cymreig ddyletswydd i hybu datblygiad cynaladwy.

Mae Cynaladwyedd ac Agenda Leol 21 yn gofyn integreiddio'r holl bryderon cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol. Yn anad dim, eu pwrpas yw sicrhau fod ansawdd ein bywydau yn cael ei warchod a'i wella ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol mewn ffordd teg a chyfiawn. Nid yw mynd ar drywydd twf economiadd dilyffethair a safonau byw sy'n codi'n uwch o hyd yn gyson â hyn. Gall twf economiadd roi camargraff ynglþn â lles y cyhoedd yn gyffredinol. Byddai unrhyw ffon fesur o werth yn rhoi sylw i asedau amgylcheddol a chymdeithasol wrth ystyried lles pobl - nid llwyddiant materol yn unig.

YMRWYMIAD

Yn eu hymrwymiad i Gynaladwyedd ac Agenda Leol 21, mae Awdurdodau y Parciau Cenedlaethol yn ymrwymo i ymgynghori a gweithio gyda eu cymunedau, sefydliadau lleol, cyrff amgylcheddol perthnasol, awdurdodau lleol eraill a'u cymdeithasau, a'r llywodraeth genedlaethol i:benderfynu

- pa gamau ddylid eu cymryd i gefnogi ymdrechion eraill, a
- pha weithgareddau arbennig y dylai'r Parciau Cenedlaethol arwain arnynt.

Fel rhan o lywodraeth leol, bydd y Parciau Cenedlaethol yn cymryd rhan yn y broses Agenda Leol 21 ac yn annog eraill i wneud yr un peth.

Bydd ein gwaith yn debygol o gynnwys mentrau ar:

- Ffermio a choedwigaeth gynaladwy
- Rheolaeth ymwelwyr a thwristiaeth werdd
- Gweithredu lleol ar fioamrywiaeth
- Gweithio'n agosach gyda phobl mewn ardaloedd gwledig
- Cynnal a gwella hynodrwydd lleol

Yn enwedig, bydd gwaith y Parciau Cenedlaethol ar Gynaladwyedd ac Agenda Leol 21:

Gyda'r gymuned leol:

- Yn cynnwys pobl leol yn natblygiad polisïau priodol ac yn cydnabod cryfder a gwerth dyheadau a sgiliau lleol yn ogystal â phwysigrwydd dynodiadau ac agweddau cenedlaethol.
- Yn ceisio sicrhau fod gan bob sector o'r boblogaeth leol gyfle i gymryd rhan yn y broses hon.
- Yn cynorthwyo cymunedau lleol mewn Parciau Cenedlaethol i gwrdd ag oblygiadau datblygiad cynaladwy er gwaethaf unrhyw rwystrau oherwydd eu natur anghysbell neu sylfaen economaidd cul.

fewn yr Awdurdodau:

- fewn Deddf yr Amgylchedd 1995, sicrhau fod datblygiad cynaladwy yn brif egwyddor wrth wraidd holl waith yr awdurdodau.
- Sicrhau fod gweithdrefnau mewnol yn eu lle i archwilio a diwygio arferion mewnol, i godi ymwybyddiaeth aelodau a swyddogion ar gynaladwyedd, i asesu oblygiadau cynaladwyedd eu cynlluniau, polisïau a rhaglenni, ac i fonitro a mesur gwerth y gweithdrefnau hyn.

Gydag eraill:

- Gweithio gydag awdurdodau lleol eraill, cyrff eraill, busnesau ac ymwelwyr i geisio integreiddio a chysoni eu gweithgareddau tra'n gwneud y mwyaf o gyrchu at gynaladwyedd ac amcanion y Parciau Cenedlaethol.
- Ar y cyd gyda'r grwpiau uchod a'r gymuned leol, sicrhau fod eu Cynlluniau Rheoli yn gwbl seiliedig ar egwyddorion cynaladwyedd.
- Gweithio gyda chyrff a llywodraeth genedlaethol i gyflawni datblygiad cynaladwy.
- Cefnogi mentrau Agenda Leol 21 yn eu hardaloedd.Ionawr 1999
- Rydym yn cytuno y bydd 'y Parciau Cenedlaethol yn medru gweithredu fel modelau ar gyfer rheolaeth gynaladwy ar gefn gwlad ehangach' (Cyfleon am Newid paragraff 78). Mae ein dau bwrpas - i warchod a gwella'r amgylchedd, bywyd gwyllt a'r dreftadaeth ddiwylliannol ac i hybu dealltwriaeth a mwynhad o'u nodweddion arbennig - ynghyd â'r dyletswydd i geisio meithrin lles economaidd a chymdeithasol trwy'r ddau bwrpas hwn - yn gosod sylfaen statudol gref i Awdurdodau y Parciau dros y fath weithredu.

Ionawr 1999

Annex 14

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

The Snowdonia Society

Sustainable Development - what it means for Wales

Consultation meeting at Plas Tan y Bwlch 11th February 2000

Contrary to what some people believe, Sustainable Development is NOT another term for "business as usual". It is a radical, new model for development, which recognises that our environment is NOT expendable, but is a once-and-for-all capital endowment which we need to steward responsibly, and hand on to future generations in at least as healthy a state as we inherited it.

As Saunders Lewis wrote: *"Gwinllan a roddwyd i'm gofal yw Cymru fy ngwlad*

I'w traddodi i'm plant, ac i blant fy mhlant

Yn dreftadaeth dragwyddol"

The National Assembly for Wales is the first ever Parliament or Assembly which has a legal duty to promote specifically sustainable development. This provides a huge opportunity for the Assembly to integrate different areas of policy, and to find more sustainable ways of living which can be a model for other parts of Britain and the rest of the world. If the philosophy of sustainable development is incorporated, as it should be, into all our decision making, I submit that the consequences will be profound.

Within a four-minute time limit, I cannot hope do more than scratch the surface of what sustainable development should mean in practice. But I would draw your attention to the chapter by Prof Gareth Wyn Jones in the IWA's book "The National Assembly Agenda". That chapter presents a radical agenda for the future for Wales, and I would suggest that, if the National Assembly does its work on sustainable development effectively, it will end up accepting many of the ideas outlined in it.

Clearly, sustainable development involves tackling very physical, concrete problems such as global warming, ozone depletion and the overfishing of the oceans.

But we need to realise that there is more to our life that mere physical processes - life is about more than just keeping body and mind together. At last year's National Park Societies Conference, Lord Judd, the former Overseas Development Minister, said (and I paraphrase):

"In an increasingly technical and stressed-out Society, we need the opportunity for real recreation, enjoyment and fulfilment in the richness of creation. We live in a quantitative culture, and the spiritual side of life is waning. But what is the purpose of building up a strong economy, other than to enable people to live creatively, and to go to their graves fulfilled? This should be the philosophical basis of the National Parks movement."

That is why National Parks are an essential part of sustainable development. That is why the National Assembly needs to work with National Park Authorities, to support them in terms of both finance and policy, and in making National Parks "greenprints" of sustainable development for the rest of the country, pioneering sustainable solutions which may be appropriate for rest of the country if they are shown to work.

At the same time, we recognise that it is impossible to have sustainable development in just three areas of Wales, and non-sustainable development outside. If Wales as a whole is to follow the path of sustainable development, there need to be, for example, clear policies along the following lines:

- An energy policy which puts the emphasis on conservation
- A transport policy which seeks to hold back the growth of car transport, and which promotes walking, cycling and public transport
- Agricultural and forestry policies which put the emphasis on low input, but high quality, sustainable production, underpinned by agri-environmental schemes
- A waste management strategy which puts the emphasis on waste minimisation, recycling and reuse
- Policies to manage the demand for aggregates, particularly primary aggregates
- Planning decisions to take account of sustainability

I welcome the fact that this consultation meeting is being held today, but if the National Assembly is to fulfil its obligation to promote sustainable development, this will have to be the start of a continual process of recognition that we are utterly dependent on our environment for everything we do and are. It must be one of the highest priorities of government to ensure that that environment is protected.

Rory Francis, 17th January 2000

Atodiad 15

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Cydffederasiwn Diwydiant Prydain Cymru

CBI WALES SUBMISSION TO THE

NATIONAL ASSEMBLY
SUSTAINABLE DEVELOPMENT ROADSHOW

CBI WALES BELIEVES " SUSTAINABILITY MEANS AN ENVIRONMENT IN WHICH OUR EXISTING BUSINESSES CAN PROSPER AND GROW" CBI Wales National Assembly Business Manifesto "the business challenge"

Principles of Sustainable Development

1. The National Assembly's role is to set a strategic, long term and consistent policy framework for sustainable development.

2. The National Assembly needs to support business' fundamental role of wealth creation, job creation, training and a continuously improved offering of services and products, in sustainable development.

3. The National Assembly must meet business' needs for the appropriate, fair and stable application of regulations and other policy measures.

4. Business contributes to sustainable development through the effective use of resources and the encouragement of eco-efficiency.

5. The National Assembly and Business need to work together to set measurable goals to allow the monitoring of progress in sustainable development.

6. Successful reporting comes from a clear understanding by companies of how they need to explain themselves to their various constituencies. This agenda should be driven by business, on a voluntary basis and not made mandatory through legislation.

7. CBI Wales stresses that constant dialogue and the interchange of ideas and experience are fundamental to sustainable development.

8. Business-led voluntary initiatives must provide the main driver for market transformation.

9. The National Assembly and business must work together to meet consumer needs for information and education. Consumers need the information, incentives and scope to make informed choices to meet the needs of sustainable development.

10. International growth, based on open trade and investment, provides the conditions for improved economic prosperity, environmental protection and social progress - the mutually reinforcing goals of sustainable development. Dynamic and innovative business will help to supply the leadership critical to sustainable development globally.

11. The aim of transport policy should be to create a high quality, low cost, reliable, flexible, safe and efficient transport system that maximises its contribution to economic growth while minimising its social and environmental cost, based on three key strands: more efficient use of transport, increased investment and fiscal reform.

Atodiad 16

NFU Cymru-Wales

<u>CYNULLIAD CENEDLAETHOL CYMRU – YMGYNGHORIAD AR DDATBLYGIAD CYNALIADWY</u>

Mae NFU Cymru-Wales yn croesawu parodrwydd Cynulliad Cenedlaethol Cymru i agor yn gynnar y broses ymgynghori, ac i dderbyn ei safbwyntiau ynglyn â sut y gall Cynulliad Cenedlaethol Cymru weithredu ei gyfrifoldeb o hyrwyddo datblygiad cynaliadwy yng Nghymru. Mae NFU Cymru-Wales yn ystyried datblygiad cynaliadwy fel pwnc sydd angen agwedd gyfannol a phartneriaeth yn y Llywodraeth, ac felly mae'r NFU yn croesawu'r cyfle i gyfrannu at y ddadl.

<u>Beth ddylai'r Cynulliad ei wneud i sicrhau y gall gyflawni ei ddyletswydd i hyrwyddo datblygiad cynaliadwy?</u>

Mae Datblygiad cynaliadwy yn ddyrys oherwydd ei fod yn 'bopeth i bob un' a bydd ei ddehongliad yn amrywio yn ôl diddordeb. Rhaid i Gynulliad Cenedlaethol Cymru gydnabod y bydd amrywiol ddiddordebau â disgwyliadau gwahanol, ac y bydd angen iddo egluro ac amlygu'r sefyllfa. Rhagwelir y sefydlir fforwm datblygiad cynaliadwy Cymreig a byddai NFU Cymru-Wales yn dymuno bod yn rhan o hyn. Mae NFU Cymru-Wales yn cytuno y dylai Cynulliad Cenedlaethol Cymru ddatblygu arwyddion o ddatblygiad cynaliadwy er mwyn datgymalu'r cydsyniad i rannau cydrannol.

<u>Beth yw'r prif bynciau cynaliadwyaeth y mae angen i'r Cynulliad ymdrin â hwy?</u>

Mae strategaeth y DU wedi dynodi pedwar amcan ar gyfer datblygiad cynaliadwy. Ei fod felly yn ddatblygiad sy'n:-

- Cynnal lefelau sefydlog uchel o dwf economaidd a chyflogaeth
- Cynnydd cymdeithasol sy'n cydnabod anghenion pawb

- Amddiffyniad effeithiol o’r amgylchedd
- Defnydd doeth o adnoddau naturiol

Bydd rhaid i gynllun Cynulliad Cenedlaethol Cymru gynnwys y rhain, amcanion sy’n adlewyrchu rhesymeg economaidd ganolog datblygiad cynaliadwy. Mae NFU Cymru-Wales yn dymuno pwysleisio na ddylid ystyried datblygiad cynaliadwy fel agwedd o ddatblygiad sydd ynghlwm ag achos amgylcheddol. Yn ddatblygiad o’r thema yma, mae NFU Cymru-Wales yn credu fod rhaid i Gynulliad Cenedlaethol Cymru sicrhau fod trafodaethau polisi yn cynnwys y ‘stôl dri throed’ datblygiad cynaliadwy; materion economaidd, cymdeithas ac amgylcheddol. Mae hyn yn bwysig oherwydd fod gan y diwydiant amaeth brofiad o gyfrannu, er enghraifft, at yr elfen amgylcheddol, a’r costau sydd ynghlwm â pholisi amgylcheddol cynaliadwy, ond gall hyn fodd bynnag, fod ar draul ystyriaethau cymdeithasol a thwf economaidd. Ar hyn o bryd mae’r diwydiant amaeth mewn dirwasgiad economaidd gydag oblygiadau economaidd niweidiol, er ei gyfraniad i ddatblygiad cynaliadwy yn nhermau yr amgylchedd! Tra’n croesawu yr ysbryd cydweithredol y mae’r Cynulliad yn ceisio ei greu, mae’n bwysig ei fod yn sicrhau fod gan bob agwedd â llais pan gwneir penderfyniadau, tra’n cydnabod y bydd achlysuron pan nad yw’n bosib bodloni bob agwedd, gan nad yw’n ymarferol i fod yn amlswyddogaethol ac eithrio ar lefel gyffredinol.

<u>Anghenion Cynllun Cynulliad Cenedlaethol Cymru</u>

Mae’n hanfodol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru adeiladu ar ei bendantrwydd i sefydlu rôl ar gyfer busnes, ochr yn ochr ac agweddau eraill. Yn y cyd-destun yma, mae NFU Cymru-Wales yn credu ei bod yn anhepgor fod y sector fusnes yn ei dro yn cydnabod ac yn ceisio wynebu problemau neilltuol micro-fusnes, megis ffermydd, ac yn arbennig busnesau yng Nghymru wledig. Yn yr achos yma byddai Cymru-Wales yn dadlau’n gryf fod cynllun Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn rhoi ystyriaeth neilltuol i bryderon busnesau gwledig a busnesau bychain yn gyffredinol. Mae bras-gynigion y Cynulliad yn anwybyddu y problemau sy’n wynebu ffermydd yn y graddau fod y diwydiant amaeth yng Nghymru yn cael ei llywio’n helaeth gan benderfyniadau a wnaed y tu hwnt i Gymru, pa un ai o Frwsel neu fanwerthwyr lu er enghraifft. Bydd angen i gynllun Cynulliad Cenedlaethol Cymru, felly, ystyried sut i ddelio â sefyllfa bolisi y mae ganddynt reolaeth gyfyngedig arno.

Atodiad 17

Comisiwn Coedwigaeth

CYNALIADWYAETH A DATBLYGIAD CYNALIADWY

Diffiniad arfaethedig datblygiad cynaliadwy: datblygiad sydd yn cwrdd ag anghenion y presennol heb fygwth gallu cenedlaethau’r dyfodol i gwrdd â’u hanghenion nhw eu hunain. Bydd cyrraedd hyn yn gofyn am integreiddio datblygiad cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol.

Sut y gall y Comisiwn Coedwigaeth gyfrannu?

Mae coetiroedd yn adnoddau hunan-adnewyddu a all gyfrannu tuag at dair agwedd o ddatblygiad cynaliadwy os cánt eu rheoli’n dda.

Cymdeithasol:

Gwerthfawrogi'r mynediad i goetiroedd at ddibenion hamdden yn ddirfawr gan gymunedau ac ymwelwyr.

Mae tystiolaeth ar gael i ddangos bod mynediad i goetiroedd yn cynnig manteision adeiladol i iechyd y genedl.

Mae coetiroedd yng Nghymru'n cynnig gwaith i breswylwyr cymunedau gwledig gan gyfrannu tuag at gynnal is-strwythur cefn gwlad.

Mae gan goetiroedd le yng ngwead diwylliannol y genedl. (gweler – Lle Coedwigaeth yn Niwylliant a Bywyd y Gymru Fodern gan Karen Henwood a Nick Pidgeon)

Mae'r Comisiwn Coedwigaeth:

- yn cynnig cymorthdaliadau am ddatblygiad coetir cymunedol
- yn diogelu coetir trwy gyfrwng ei bwerau rheolaethol
- yn gweithio gyda phartneriaid i ddatblygu, cynnal a mwyhau swyddi cefn gwlad
- yn darparu mynediad i 130,000 hectar o goetir trwy Fenter Coedwigaeth
- yn cefnogi defnyddio coetiroedd fel adnoddau addysgol cyraeddadwy (trwy Fenter Addysg Coetir)

Economaidd:

Mae coedwigoedd a coetiroedd yn cynnal tua 4400 o swyddi yng Nghymru gan greu incwm gwariadwy o £61 miliwn.

Gall y technolegau newydd gynnig cyfle am ddatblygiad melinau llif ar raddfa fechan a phwerdai bio-tanwydd i wasanaethu anghenion cymunedau lleol gan ddefnyddio pren sydd ar gael ar hyn o bryd ond a ddefnyddir yn annigonol.

Mae'r Comisiwn Coedwigaeth:

- yn gweithio gyda phartneriaid i asesu'r technolegau newydd hyn a, lle'n briodol, i annog datblygiad masnachol ohonynt.
- yn ymdrechu i annog buddsoddiad mewn adnoddau prosesu ar bob lefel yn y diwydiant.
- yn cefnogi mentrau gwerth ychwanegol megis Fforwm Pren Cymru a Choed Cymru.

Amgylcheddol:

Mae coetiroedd yn cefnogi mwy o rywogaethau allweddol y Cynllun Gweithredu ar Fioamrywiaeth nag unrhyw gynefin arall.

Mae'r Comisiwn Coedwigaeth:

- yn a chymunedol.

Atodiad 18

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Coed Cymru

PRESENTATION TO REGIONAL COMMITTEES BY DAVID JENKINS, CO-ORDINATOR, COED CYMRU

The broad-leaved woodlands of Wales are an important environmental asset supporting internationally significant flora and fauna.

They are valued as a component of the Welsh landscape and as places for quiet recreation. Although they are only just beginning to recover from many decades of plunder and neglect they do produce the raw material for a developing hardwood industry which we believe has the potential to become a significant exemplar of sustainable development.

Wales has approximately 70,000 hectares of broadleaf woodland, most of it in private ownership on farms. About half is oak, the remainder ash, beech, sycamore, birch, alder etc.

If all of this was managed according to best practice it could produce over 200,000 cubic metres of timber per year. Our best estimate is that they currently produce 30,000 cubic metres per year, of which perhaps 6,000 cubic metres is used in value added products like joinery, furniture and crafts, while the rest is pulp and firewood. In our last review in 1998 we could identify 266 businesses using Welsh hardwood. They provide 389 FTE jobs specifically related to this material. 344 were in manufacturing, the remainder in harvesting, etc. These figures suggest that there is significant potential for job creation based on adding value to the current harvest and even greater scope to increase the harvest.

Since 1985 and industry groups have sought to restore the fortunes of native woodlands in Wales by collaborating as Coed Cymru.

In that time methods have been developed which restore woodland diversity using natural regeneration within the forest as an alternative to clearfelling and replanting.

Sawmilling machinery and timber drying equipment has been developed based on farm machinery and basic technology. A wide range of products ranging from structural joinery to giftware has been pioneered in collaboration with research establishments and the industry. Of particular significance have been the green oak countryside furniture, hardwood flooring, laminated joinery, and Welsh Angle furniture. Turnover of these products is estimated at over £4m per annum in Wales and is growing rapidly. A number of English, Scots and Irish companies have also adopted these ideas successfully. We are currently organising a marketing initiative for Welsh hardwood products with Welsh Farm Supplies on behalf of the Welsh far co-operatives, using their retail and wholesale networks.

In the last 15 years we in Wales have moved ahead of the rest of the UK in our management of broad-leaved woodlands and our use of hardwood timbers. This has happened because farming, forestry, conservation and manufacturing interests have co-ordinated their efforts. The marketing initiative, if it is

successful, will close the circle, retaining all of the product value in the area where the raw material grew. An example of good practice in the environment, producing substantial economic and social benefits.

Atodiad 19

Cyhoeddir yr atodiad hwn yn yr iaith y'i derbyniwyd gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru.

Institute of Environmental Science , University of Wales, Bangor

SUSTAINABLE DEVELOPMENT

THE ROLE OF THE UNIVERSITY OF WALES, BANGOR

The University of Wales, Bangor has substantial expertise on sustainability and its underpinning disciplines. There is a range of views on what sustainability means and how it can be achieved in practice, and we have the full range of relevant skills from ecological to business. Critically, we can offer the Assembly objective and broadly based analyses of the issues. The expertise can be accessed (a) by consultancy, (b) by research including teaching company schemes, and (c) by students at undergraduate or masters levels, including part-time study. We are currently considering the introduction of a degree course in Sustainable Development. The relevant areas of expertise at UWB are:

Economics: Degrees include an MBA and undergraduate degrees in accounting, business, banking, management, marketing and economics. There are Institutes of European Finance, Economic Research, and Financial Management **.** There is a wide range of expertise on these and other areas such as risk management, Regional Development Fund, regional economic development, and tourism. These areas are being focused into a new school called Business and Regional Development.

Social: Range of undergraduate and postgraduate courses in social issues, with considerable expertise in local issues, social work, community studies, community care, criminal justice, public administration, penal policy and welfare law. We have a Centre for Comparative Criminology and Criminal Justice.

The **Institute of Environmental Science** is a central contact point for over 90 academic staff working on the managed and natural environment.

Managed environment: Agriculture, forestry and fisheries are researched and taught. The Centre for Hill and Upland Management provides a focus for land use planning and issues relevant to the uplands. The Centre for Arid Zone Studies has expertise in agriculture, land use, farmer participatory development and decision making, and related issues. Degree schemes include Environmental conservation and Rural resource management, with Masters degrees include Agroforestry, Environmental chemistry, and Shellfish biology, fisheries and culture.

Natural environment: Physical and biological studies of the oceans, freshwaters and terrestrial environment are heavily funded by NERC and other bodies. Particular expertise in ocean and estuarine processes (the Unit for Coastal and Estuarine Studies covers marine pollution including oil spills), climate change (including a report on impacts on Wales for the National Assembly), remediation (for example of

acid mine waste and slate tips), populations genetics (including GMOs), and plants and soils. Degree schemes include Ecology and Environmental science, and Masters degrees include Environmental chemistry and Ecology.

Facilities include conference centres, analytical, research and teaching laboratories, glasshouses, animal house, a research farm, and an ocean-going research vessel.

Contact details: You can contact individuals directly (most easily via the web: http://www.bangor.ac.uk/academic.html) or via the Institute of Environmental Science, University of Wales, Bangor, Robinson Building, Bangor, Gwynedd LL57 2UW / +44 (0) 1248 382532; environment@bangor.ac.uk / Sefydliad Gwyddorau'r Amgylchedd, Prifysgol Cymru Bangor, Adeilad Robinson, Bangor, Gywnedd LL57 2UW

Atodiad 20

World Education Project

The Development Education Centre for North Wales

"The World Education Project is concerned that the emphasis in the Assembly's document is too focused on Wales itself, on reaping long term prosperity for Wales and its people, rather than on sustainable development for the whole world. Sustainable development cannot be practised in one country alone. Nearly everything that we do (eating, consuming, shopping, communicating) has an impact on the rest of the world.

We realise that there is a need to act locally towards addressing global problems but we need to make sure that the Assembly enshrines in its policy an awareness of that interdependence, and does not, through its actions, compromise the livelihoods of people and ecological balance in other parts of the world. The document therefore needs to lay an obligation on all levels of government in Wales to audit their activities with reference to their impact in this context That is, we wish to ensure Agenda 21 is fully implemented in Wales.

Secondly, as an educational organisation, we feel that it is vitally important that, not only are children given the opportunity to learn about ways of promoting world-wide sustainable development, and to act upon it, but that they also know that their country is aware of its interdependence with the rest of the world and is doing something about it."